

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства

Львів як текст в історичній прозі Романа Іваничука

Магістерська робота
студентки групи ФЛУМ-21
ОП «Українська мова та література»
філологічного факультету
Яцишин Юлії Ярославівни

Науковий керівник:
доц. Гірняк Мар'яна Олегівна

Львів 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МІСЬКИЙ ТЕКСТ ТА ІСТОРИЧНА ПРОЗА РОМАНА ІВАНИЧУКА: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ’ЯЗКУ.....	7
1.1. Місто як текст: теоретичний аспект проблеми.....	7
1.2. Роман Іваничук як автор історичної прози.....	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ЛЬВІВ І ЙОГО ЧАСОПРОСТОРОВІ КООРДИНАТИ В РОМАНАХ РОМАНА ІВАНИЧУКА.....	34
2.1. Простір середньовічного Львова в романі «Манускрипт з вулиці Руської» Романа Іваничука.....	34
2.2. Хронотоп Львова у романі «Вода з каменю» Романа Іваничука.....	45
2.3. Львівський простір на зламі ХІХ і ХХ століть та його інтерпретація в романі «Шрами на скалі» Романа Іваничука.....	52
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	57
Розділ 3. КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЛЬВІВ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ РОМАНА ІВАНИЧУКА	59
3.1. Львів часів Юрія Рогатинця та Івана Вишенського в романі «Манускрипт з вулиці Руської».....	59
3.2. Епоха «Руської трійці»: культурно-мистецьке життя Львова у романі «Вода з каменю».....	67
3.3. Львів епохи <i>fin de siècle</i> у романі Романа Іваничука «Шрами на скалі»: період життя і творчості Івана Франка	76
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	82
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. Львів – місто, у якому відбувались визначні події та проживали люди різних національностей. Це культурний центр, що увібрав у себе віяння з різних країн Європи. Дослідження міста є завжди актуальним не лише з історичної точки зору, а й із літературознавчої. Простір міста – це не тільки його розташування, планування чи архітектурні споруди, а й міське життя, обряди, звичаї, назви вулиць, легенди, персоналії. Усе це в комплексі формує текст історичного минулого, а література пропонує його інтерпретацію.

Якщо говорити про формування сучасного львівського тексту в українській літературі, то варто наголосити, що: «він суттєво розширює межі топосу міста Лева: це вже не конкретний духовно-географічний простір, а художня реальність, виміри якої є необмеженими; вони можуть розширюватися у будь-якому напрямку, зберігаючи при цьому неповторність галицької мови, культури й побуту» [3, с. 3–6].

Тексти про місто відіграють важливу роль, оскільки вони є своєрідним архівом пам'яті, який закарбований у написах на стінах будинків, вивісках, назвах вулиць і старих кам'яниць. «Міський текст постає як один із основних чинників співвідношення людини й середовища її існування, а також є неодмінною складовою процесу самоідентифікації» [49, с. 1].

Твори письменників, які пишуть про місто, дають змогу повернути реципієнтам його втрачений образ. В історичній прозі Романа Іваничука також простежуємо інтерпретацію міського тексту, зокрема з історичної перспективи.

Роман Іваничук – письменник, педагог, громадський діяч, автор оповідань, повістей, романів. Найбільшу популярність отримав завдяки жанру історичного роману. В історичній прозі Роман Іваничук передає дух періоду, про який пише, описує події через конкретні постаті. У своїх романах письменник відображає боротьбу за українську державність і самоідентифікацію.

Зокрема, роман «Манускрипт з вулиці Руської» розповідає про передумови та настрої напередодні Берестейської унії, братські школи, життя міста в період

Середньовіччя, проблеми і виклики, які постають перед людиною того періоду. Роман «Вода з каменю» описує період «Руської трійці», яка розпочала нову українську літературу на Західній Україні. У цьому творі розкриті значення діяльності історичних постатей: Шашкевича, Головацького, Вагилевича, а також змальоване культурне життя Львова періоду ХІХ ст. Тема історії є провідною і в романі «Шрами на скалі», де автор майстерно поєднав три часові періоди: добу Данила Галицького, Івана Франка і сучасність. Усі ці романи об'єднує місто Львів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що воно не лише допомагає з'ясувати, як виглядав середньовічний Львів у період формування братств, як змінився Львів у часи «Руської трійці» та Івана Франка, а й демонструє, як функціонує львівський текст у літературі, зокрема, в історичних романах Романа Іваничука. У роботі відображено культурно-мистецьке життя Львова у період життя Юрія Рогатинця та Івана Вишенського, Маркіяна Шашкевича, членів «Руської трійці», Івана Франка та молодомузівців й акцентовано на нерозривності міста і людини.

Стан дослідження проблеми. Проблемою міста у літературному дискурсі у різних аспектах цікавились дослідники: літературознавиця О. Харлан [49] (вивчала місто з історичної ретроспективи), філологиня О. Гусейнова [11] (досліджувала місто як палімпсест), культурологиня М. Отрішко [40] (аналізувала місто як культурний текст) та інші.

Питання «історичної прози» в українській літературі займають особливе місце у наукових працях С. Андрусів [1] (висвітлювала композиційні особливості романів та художню манеру письма автора), М. Ільницького [20], (досліджував духовні риси творчості письменника), М. Слабошпицького [46], (вивчав жанрово-стильові особливості творів Р. Іваничука), І. Набитовича [36] (простежував формування національної ідеї у творчості письменника), Г. Насмінчук (досліджувала філософські мотиви у романах Р. Іваничука) [39] та інших.

Мета роботи – з’ясувати особливості функціонування міста Львова як тексту в історичній прозі Романа Іваничука.

Для досягнення зазначеної мети слід виконати такі **завдання**:

- з’ясувати суть поняття міського тексту;
- окреслити особливості історичної прози Романа Іваничука, зокрема простежити специфіку функціонування міського простору в творах;
- проаналізувати образ Львова через часопросторові координати у романах «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Шрами на скалі»;
- проаналізувати культурно-мистецьке життя Львова у романах Іваничука.

Об’єкт дослідження – історичні романи Романа Іваничука «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Шрами на скалі», де головним місцем дії стає місто Львів.

Предмет дослідження – львівський текст та способи його репрезентації у романах Романа Іваничука.

Методи дослідження – структуралістсько-семіотичний (допомагає проаналізувати структурні елементи літературного твору і проінтерпретувати місто як окрему знакову систему), герменевтичний (забезпечує розшифрування художніх образів, інтерпретацію літературних творів у контексті епохи).

Теоретико-методологічною базою – стали наукові праці літературознавців-дослідників міста: О. Гусейнової, О. Харлан, Т. Белімової; дослідників творів Романа Іваничука: С. Андрусів, М. Слабошпицького, М. Ільницького, І. Набитович, В. Корнійчука, Н. Федорака, М. Гірняк; дослідників-краєзнавців: І. Мельника, Б. Мельника, Ю. Винничука.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у ній вперше проаналізований Львів як текст в історичних романах «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Шрами на скалі», визначено особливості репрезентації львівського простору у творах Романа Іваничука та охарактеризовано культурно-мистецьке життя Львова у відповідні історичні періоди.

Теоретичне і практичне значення дослідження – результати дослідження можна використовувати у курсах з літературознавства, теорії літератури, матеріал є актуальним для краєзнавчих, історичних праць.

Структура магістерської роботи зумовлена її метою та науковими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, що налічує 55 позицій. Загальний обсяг роботи – 93 сторінки, з них 87 – основного тексту.

РОЗДІЛ 1. МІСЬКИЙ ТЕКСТ ТА ІСТОРИЧНА ПРОЗА РОМАНА ІВАНИЧУКА: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

1.1. Місто як текст: теоретичний аспект проблеми

Краса міста, його околиць, вуличок, будинків здавна описувалась у різних романах, віршах, легендах та навіть у казках. Ті чи інші споруди, пам'ятки, події, сприймаються кожним по-різному, тому в текстах культури можна простежити низку відмінних рецепцій архітектури міста. Місто завжди передбачає зв'язок між історією, літературою і людьми. Події, які відбувались у минулому, закарбовуються у назвах, витворах мистецтва, в самих спорудах і виливаються у тексти. Завдяки художнім творам, можна багато дізнатися про місто. Проте місто може і саме сприйматися як текст, через зорові метафори, які дають змогу зрозуміти його в межах простору.

Місто як текст – це частина не лише літературної теорії, а й антропології чи культурології. У науковий обіг метафора тексту міста була введена в ХІХ – поч. ХХ ст. У ХХ ст. відбулося розширення цієї метафори. Людина-резидент стала автором і читачем міста, тому що саме їй властиво переписувати текст.

Термін «текст міста» вперше був вжитий і обґрунтований представниками тартуської школи семіотики: В. Топоровим, Ю. Лотманом, – як специфічне явище цілісної системи знаків і образів. Об'єктом їхнього дослідження стала художня література про місто. Поняття набуло загального значення і стало важливим компонентом різних літературознавчих досліджень.

Розглядаючи місто крізь призму семіотики, естонський літературознавець Ю. Лотман зазначав: «Місто як складний семіотичний механізм, генератор культури може бути генератором тільки тому, що є казаном текстів та кодів, різноструктурованих та гетерогенних, які належать різним мовам і різним рівням. Реалізуючи зіткнення різних національних, соціальних, стильових кодів і текстів, місто реалізує певні гібридизації, перекодування, семіотичні переклади, які перетворюються на потужні генератори нової інформації. Джерелом таких семіотичних колізій стає не тільки синхронне співіснування різноманітних семіотичних утворень, а й діахронне їх існування: архітектурні

споруди, міські ритуали та церемонії, сам план міста, назви вулиць та тисячі інших реліктів минулих епох відіграють роль кодових програм, які щоразу наново генерують тексти історичного минулого» [див.: 11, с. 96–100].

Ю. Лотман виокремлює дві системи семіотики міста: «місто як простір та місто як ім'я» [див.: 40, с. 98–103]. Територіальне розташування міста впливає на сприйняття соціумом, концентричне розміщення нагорі у семіотичному просторі ідеалізує місто, вони сприймається як «вічне», ексцентричне, розташоване на березі річки – «місто-загибель». Аналогія стосується назв міст, бо назва впливає на розвиток [див.: 40, с. 98–103].

Г. Сікора, зазначає, що: «з'ясування змісту поняття «текст міста» передбачає виокремлення і тлумачення його характерних ознак. Міському тексту як структурно інтегрованому явищу притаманна ознака полікомпонентності. Властивість тексту міста бути надтекстом породжує його надтекстуальність — перевагу над текстами, сукупність яких він складає. Протилежні ознаки тексту міста – автотекстуальність та інтертекстуальність (просторова текстуальність) – визначають відсутність або наявність міжтекстової взаємодії, оскільки текстові міста властиві, з одного боку, закритість структури, з іншого — її відкритість; до уваги беруться показники інтертекстуальних зв'язків. Ці ознаки впливають з аналізу проблеми межі тексту міста, зокрема проблеми можливих зміщень його просторових меж шляхом застосування порівняльного аналізу, наслідком чого є з'ясування спільного з текстами інших міст через застосування прийому зіставлення — “прочитання” тексту міста у зіставленні з текстами інших міст» [45, с. 122–135].

Філологиня Г. Сікора, звертає увагу на те, що «структуру тексту міста формує сукупність різних типів текстів, які функціонують в усній та писемній реалізаціях:

I. Усна реалізація: а) усне розмовне міське мовлення: монологи (розповіді), діалоги (розмовні мініатюри: мікродіалоги, ситуативні репліки), полілоги; б) медіатекст (мовлення ЗМІ); в) неофіційна (розмовна) антропонімія

— особові імена людей, імена по батькові, прізвища і прізвиська; г) міська неофіційна (розмовна) мікротопонімія; д) міський фольклор; е) сучасні пісенні тексти» [45, с. 122–135].

II. «Писемна реалізація: а) художні / нехудожні тексти — твори уродженців міста або твори про місто (твори художньої літератури, мемуаристика, публіцистика, епістолярій тощо); б) документальні джерела (матеріали перепису населення, статистичні звіти закладів освіти та ЗМІ, історичні коментарі, пам'ятки, архівні матеріали тощо); в) тексти урбаномікону, що становлять ономастичний простір міста: офіційна антропонімія — особові імена людей (іменник, імена по батькові, прізвища і прізвиська); міська мікротопонімія (офіційна): годонімія — назви лінійних внутрішньоміських об'єктів (вулиць, провулків, площ, майданів, бульварів і т. д.); емпоронімія — назви магазинів, кіосків, павільйонів, салонів, торгових центрів, розважальних комплексів, залів тощо; ергонімія — назви підприємств і закладів різного профілю; епіграфіка (вуличні тексти) — офіційна (друковані тексти афіш, плакатів, оголошень, вивісок, стендів, реклам тощо) і неофіційна (тексти, написані містянами від руки чи на комп'ютері, графіті)» [45, с. 122–135].

Важко не погодитись із словами Г. Сікори про те, що «міський текст виступає маніфестантом коду культури, зумовленого культурою містян і репрезентованого "в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти"» [див.: 45, с. 122–135]. «Складовою цього коду є мовний код. Оскільки саме слово "текст" безпосередньо означає тканину, сплетіння, поєднання, то для дослідника тексту міста важливо встановити, що з'єднується, як і чому. Комплексне моделювання тексту міста як надтексту передбачає осмислення його специфіки та з'ясування таких наукових проблем, як текст міста й епоха, текст міста і суспільство, текст міста і культура, текст міста і літературний стандарт, <...> текст міста і його межа із залученням до наукового аналізу всього текстового масиву, що продукує місто» [45, с. 122–135].

Поняття міського тексту має різні аспекти дослідження і сприйняття. М. Отрішко, досліджуючи це питання, покликається на К. Семіха: «зміна світогляду соціуму є наслідком появи багатозначності в розумінні міського тексту, а саме – як об'єкту матеріальної реальності, семіотичного об'єкту. К. Семіх припускає, що міський текст ототожнюється із твором, що має в основі певну тему міста, що спричиняє формування урбаністичного дискурсу, який є відображенням перспектив розвитку культури міста. Досліджуючи урбаністичну літературу, він звертає увагу на зацікавленість письменниками міським простором та містянами як чинниками історико-культурного розвитку, а також наголошує на тому, що простір міста розуміється як сакральний, семіотичний, що спричинено поширенням міфологізації в літературі ХХ століття» [див.: 40, с. 98–103].

М. Отрішко, також зауважує, що за М. Бютором: «текст є невід'ємною частиною міста, і розуміє під ним написи, вивіски, рекламу, мову, яка зосереджується у міському просторі. На думку письменника, місто виконує функцію накопичення текстів. Апелюючи до історичних фактів, він вбачає створення великих міст завдяки писемності, де соціум гуртується навколо тексту. Автор доводить, що місто і текст – знакові системи, де місто є своєрідним літературним твором певного жанру» [див.: 40, с. 98–103].

Також заслуговує на увагу стаття «Місто як текст» М. Бютора, де «мова міста» постає як «особливий словник», завдяки якому працює міський текст. Цей твір «засвідчує появу нового способу культурного мислення, поєднує урбаністичну образність із мовною діяльністю людини і дає перспективу для літературознавчих досліджень» [див.: 26, с.191–196].

Філологиня О. Гусейнова наголошує, що Р. Барт у роботі «Семіологія і урбанізм» називає місто: «механізмом, у котрому працюють елементи, функції яких можна назвати і регламентувати» [див.: 11, с. 96–100]. Вчений пише про те, що місто – «дискурс, а дискурсивні практики міського простору реалізуються як протиріччя між закріпленими за знаками сенсами та

реальністю, між реальністю як такою і реальністю географічної карти» [11, с. 96–100].

Дослідження цієї теми має тривалу історію та відображається у працях письменників і філософів XIX століття. Зокрема, М. Вебера вважають основоположником соціальної гілки міських студій. Відомою є його праця «Місто», де він обґрунтував теорію міста. Учений подає поняття міста, класифікує міста за типами, ілюструє історичні та культурні факти буття європейських міст. Дослідник розглядає місто як частину масштабного історичного процесу і осмислює місто як цілісний культурно-історичний субстрат та доводить, що в основі функціонування і структури міста є завжди соціальна боротьба за панування.

Важливими є також ідеї В. Беньяміна, суб'єктом міста якого є – фланер. «Дослідник наголошує на фланеруванні, під час якого відкривається внутрішня сутність урбаністичного світу» [23, с. 9–45]. Фланерство передбачало споглядання на місто через повну зануреність у його ритми життя. Для В. Беньяміна важливими були міські пасажі із крамницями, міська аура [див.: 23, с. 9–45]. Образ фланера був запозичений письменником у Ш. Бодлера. «Місто є простором, яке дає змогу читати нам точний образ того, що в ньому живе. Фланером може стати той, хто подорожує. Фланер Беньяміна подорожує і в просторі, і в часі: це простір чужого міста або чужий час знайомого простору» [15, с. 1].

У XX ст. розпочалась дискусія про текстуальність міста. Поштовхом до дискусії стала книга Ф. Форда «Душа Лондона», в якій англійський письменник описував атмосферу столиці, а урбаніст К. Лінч підхопив ідею у книзі «Образ міста», де розкриває зміст міського простору через художній текст. Автор стверджує, що значення тексту залежить від сприйняття людей у місті, тому що кожна людина бачить світ по-різному. Ці вчені намагались зрозуміти, як працює пам'ять міст. «Вони порівнювали місто із дошкою, з якої неможливо стерти усі тексти, написані раніше» [див.: 50, с. 1].

Розуміння пам'яті у міському контексті є корисним із літературознавчої перспективи. «Місто і пам'ять утворюють складний симбіоз, дослідження якого потребує міждисциплінарного підходу — студій пам'яті (memory studies). У них є місце для історичних, соціологічних, антропологічних та літературознавчих досліджень» [5, с. 45–53]. Зв'язок літератури і міста неможливо уявляти без літературних текстів, але саме місто також варто розглядати як текст або набір текстів. «Таким чином, місто є не просто метафорою, але й фізичним простором, у якому пишуться наративи минулого. Тому є два виміри: текст про місто і текст міста» [5, с. 45–53].

«Міський простір — це не тільки текст у буквальному сенсі. Місто з його пам'ятниками та архітектурою створює візуальний ряд, завдяки якому ми можемо прочитати минуле. Навіть міське планування дає нам інформацію про культуру, норми та спосіб життя суспільства, що тут жило» [5, с. 45–53]. Естонський літературознавець Юрій Лотман проаналізувавши наш досвід життя в місті, звертає увагу на те, що «ми постійно читаємо тексти, символи і знаки — рекламу, написи на магазинах, дорожні знаки, політичні гасла, графіті, нумерацію на будинках» [див.: 5, с. 45–53], тому можна підсумувати, що місто – простір з текстами.

«Англійський історик Майкл Шерінгам розглядає літературні тексти як інтегральну частину міського "архіву"» [5, с. 45–53]. Шерінгам стверджує, що "метафора міста як архіву працює не тільки через постійну взаємодію внутрішньої і зовнішньої топографії, але через взаємодію різних архівних пластів, включно з літературою та культурними алюзіями" [5, с. 45–53]. Філософ Ж. Дерріда наголошував, «що процес архівації — це не стільки запис подій минулого, скільки їх створення» [див.: 5, с. 45–53]. Літературний текст має здатність прочитуватися, інтерпретуватися і сприйматися по-новому залежно від епохи, а також контексту, в якому він використовується.

Друга світова війна негативно вплинула на міські ландшафти, краєвиди і міські зв'язки, а також колективну пам'ять. Це означає, що все докорінно змінювалось, люди, які були етнічним населенням, переселялись, інколи

примусово. Міста втрачали цілі околиці, а з ними – культурну, історичну спадщину і міський текст.

Тому вже у 1970-х роках письменники починають звертатися до непрості історії міста. Зокрема, польський критик П. Чаплінський досліджує місто як «палімпсест», де сучасні мешканці «пишуть свої наративи поверх наративів тих, хто жив тут раніше» [див.: 5, с. 45–53]. «В українському контексті про це цікаво говорив І. Померанцев: Чернівці для нього є «містом-цитатою» з віршів видатних довоєнних австрійських і єврейських поетів» [див.:5, с. 45–53].

Оскільки текст міста складається з різних прошарків, то міська пам'ять теж є складною. Як зазначає У. Блекер, «глибоке прочитання багаторівневого тексту дозволяє читачеві краще зрозуміти себе як міську людину, що живе у просторах, які пов'язують її з іншими культурними пластами та людьми, що жили на цьому місці раніше. Місто як культурний феномен ніколи не пишеться однією мовою, бо формується різними людьми і групами» [5, с. 45–53].

Як приклад, варто згадати сучасного дослідника Я. Валлаха, який досліджував місто Єрусалим [55, с. 1]. Він шукав написи на стінах, особливу увагу звертав на ті, які вже були частково стерті або зруйновані, цікавився аббревіатурами, шукав текст в різних формах і просторах, а також різними мовами. Його також цікавили: логотипи, написи, офіційні вивіски, графіті. Дослідник вивчав Єрусалим у період із середини дев'ятнадцятого століття до кінця війни 1948 року. У цей час відбулись великі і бурхливі зміни в сучасній історії міста і все це зафіксувалось у текстах. Проте Я. Валлах цікавила не соціальна і політична трансформація, яка була задокументована у тих текстах, а роль, яку ті тексти відіграли. Вони мали певне значення для людей, які їх створили і користувались. Також завдяки цим текстам можна дізнатися про зв'язок між сучасністю і текстуальністю.

Я. Валлах акцентував: «Єрусалим: місто, приголомшене своїм релігійним і символічним значенням; місце зустрічі та роз'єднання, етнічного та мовного

розмаїття; поле битви імперіалізму, колоніалізму та націоналізму. У своїй складній, багатомовній, болісно суперечливій і насильницькій історії Єрусалим став багатим місцем для дослідження сучасної трансформації міської текстовості» [55, с. 1]. Під час пошуку текстових артефактів він надихнувся ідеєю В. Беньяміна «писати історію зі сміття». «Сучасність найкраще було зрозуміло не через великі політичні наративи, а через моду, вуличне освітлення, літографії. Логіка історичного розвитку була вписана в ці, здавалося б, незначні й випадкові практики та артефакти. Ці фрагменти повсякденної сучасності, об'єднані в колаж, мали силу поставити під сумнів наративи історії як прогресу. Зібравши воедино випадкові, фрагментовані та напівстерті сліди повсякденності, можна досягнути глибоку конфігурацію сучасності, ніби в панорамному видінні. Моделлю історика-матеріаліста Беньяміна був збирач ганчір'я: сміттяр на смітнику історії, який шукає викинуті предмети та застарілі техніки, збирає їх заново для радикального повторного використання: нове розуміння минулого та сучасного» [55, с. 1].

Оскільки осмислення значення міста як тексту мало широкий діапазон зацікавлень у філософів, критиків, літературознавців, науковців, то їхні погляди впливали на формування образів міст у художній літературі. Окрім цих поглядів, були ще й політичні і глобальні чинники, які мали вплив на зміну умов життя і зміну світогляду міського мешканця, що відображалось у художніх текстах. Зображення міста як простору життя персонажів завжди було центром уваги письменників, а в XIX ст., у зв'язку зі швидкою урбанізацією і появою нових ідей та перспектив, зацікавлення містом у літературі збільшується. Місто стає ключовим мотивом у творчості модерністів. Л. Лаврінович зауважує, що: «Від початку епохи модернізму у світовій художній літературі відбуваються спроби осмислити зміни, які проявляються в особливому зацікавленні творчої свідомості темою урбанізованого простору» [25, с. 310–320].

У художній літературі, зокрема у творчості письменників Ш. Бодлера, Е. По, місто часто зображувалось через фланера. У видатному міському романі

епохи модернізму («Улісс») місто також постає як персонаж. У ньому Дж. Джойс увіковічнив Дублін, так, що завдяки його описам, у разі знищення, місто можна було б відтворити. Подібна ідея розвивається і в романах Д. Пассоса «Манхеттенський трансфер», де описано Нью-Йорк, А. Дебліна «Берлін Александерплац». Перебуваючи на маргінесі, Дж. Джойс мав більшу можливість відчувати міське життя. Герой Дж. Джойса в «Уліссі» переміщений в серце Ірландії – Дублін. Д. Джойс описує своє рідне місто як місце «скрупульозної підлості», але пізніше представляє його з дедалі більшою прихильністю як місце уяви та емоційних можливостей [53, с. 1]. Ці твори належать до міжвоєнного періоду і є вічними містами-текстами. Окрім цих письменників, місто як заплутаний мегаполіс найкраще виражене у: В. Вульф (Лондон), М. Пруста (Париж), Ф. Кафки (Прага), Р. Музіля (Відень). Слід також звернути увагу на те, що тривалий час місто було місцем хаосу, бруду, злочинів, таємниць, наприклад, Париж, змальований у творах Бальзака, саме таким і є.

Модерністи реалізовували нові способи втілення множинності міста: потік свідомості, численні перспективи, вільний опосередкований дискурс, апропріація, фрагментація та, особливо, монтаж [54, с. 1]. Засоби для досягнення цієї мети були різними, зокрема В. Вульф намагалась описати мегаполіс через враження і відчуття головних героїв.

Щодо романів Дж. Джойса, А. Дебліна та Д. Пасосса, то Т. Мелоун висловлюється так: «це не романи; вони самі по собі міста, написані текстом з каменю та бетону» [54, с. 1]. Завдяки цим текстам, читачі мають змогу відчувати і зануритись у ритм міста, оживити його у своїй уяві, зрозуміти унікальність і велич. Також Т. Мелоун наводить цікаву думку про те, що міста – це «цемент і меблі, будівлі і метушня, речі, які залишаються нерухомими, і речі, які рухаються. Звичайно, речі, які залишаються нерухомими в місті, можуть раптово рухатися, рости, змінюватися, розпадатися, зникати, і, зрештою, будуть рухатися. Будинки руйнуються, магазини припиняють роботу, вулиці старіють, накопичуючи розломи, як обличчя. Речі, які рухаються, можуть і

призупинятися на мить. Ось чому міста так важко відобразити в традиційному реалістичному романі і чому вони є ідеальною основою для модерністських експериментів: місто не сприймається як чиста архітектура чи чиста діяльність. Ми помиляємось із містом, якщо тлумачимо його лише як місце дії чи сюжет. Місто – це характер; воно дихає власним життям, говорить своєю власною мовою, рухається у своїх власних ритмах» [54, с. 1].

Численні романи та вірші відображають способи, якими міста породжують стан шоку, піднесення, відчуженості, анонімності, збентеження чи трепету [53, с. 1]. К. Маллін у своїй статті розповідає, що для Дж. Конрада, А. Конана-Дойла, Р. Стівенсона та Т. Еліота місто – місце хвилювання та відчуження. Центральним у їхній творчості був Лондон. Дж. Конрад зображує Лондон через водяний, морський пейзаж із туманами, а також ця столиця постає як надзвичайно рухлива і жвава в творчості Р. Стівенсона. Для кожного з персонажів твору Лондон є по-своєму особливим, сповненим різних відчуттів, які зливаються в одне ціле в залежності від стану і життєвого кредо героїв.

В українському літературознавстві вплив феномену міста на розвиток літератури і суспільства в літературі XIX – XX ст. досліджувала В. Фоменко. «Феномен міста в контексті минулої і сучасної урбаністичної культури й літератури розглядається як результат історичного розвитку людства, «підживлюється» також дослідженнями вчених інших галузей – істориків, філософів, соціологів і культурологів» [52, с. 103–104]. Досліджуючи мотив міста у творчості Г. Сковороди, В. Фоменко зауважує, що вперше в літературі протиставляється ідеал Божого міста з земним життям. У творчості Г. Сковороди, всі між собою рівні, як містяни так і селяни, автор не надає переваги жодному із соціальних прошарків. В. Фоменко розглядає працю П. Куліша та І. Франка про місто, де Франко наголошує на значущості урбаністичної літератури і міста як феномену. Однією із візитівок творчості І. Франка є міський соціум. Філологиня також зауважує, що «українська прозова урбаністика розвивається в науковому плані – багаторівнево і безупинно у своїх сутнісних значеннях, оскільки йдеться не лише про перехід

від одних тем до інших, від героїв "сільських" до "міських", а про нові тенденції суспільного розвитку, де "Вічне Село" поступається "Вічному Місту". Місто ж, як говорили древні греки, це не каміння, це – люди» [52, с. 103–104].

На початку ХХ ст. урбаністична домінанта поширилась у літературознавстві як універсальна мистецька тема. В Україні початок століття був цікавим тим, що україномовні громадяни почали переважати у містах та містечках, що впливало на збільшення обсягу художньої літератури українською мовою, тоді ж відбулась зміна літературних вподобань. Твори урбаністичної тематики були більш незалежними від критичного і політичного тиску. Твори українських письменників, які стосувалися міста, відрізнялись від інших перш за все іншими проблемами, які стосуються урбанізованого суспільства.

У цьому контексті не можна не згадати роман В. Підмогильного «Місто», адже у 1928 році він не вписувався за тематикою в тогочасний літературний процес і не був помічений. В. Фоменко підкреслює, що «сама назва "Місто" зроджувала цілком природну зацікавленість, оскільки сконденсована нею проблема урбанізованого соціуму ще ніким в українській літературі так прямо не ставилася» [48, с. 192–202]. Роман викликав зацікавлення як у міщан, чиновників, так і у влади. У цьому романі В. Підмогильний «обрав метою осягнення Києва як своєрідного живого організму» [48, с. 192–202]. Роман не відповідав тим канонам, які були у той період часу, і так, як більшість, був вилучений з літературного процесу, а повернувся до широкого загалу читачів у 1990 році.

Змалювання міського побуту притаманне і прозі М. Хвильового. Найвиразніше репрезентують образ міста новели «Вступна новела» та «Арабески», які є важливими етапними творами М. Хвильового, тому що ці новели започаткували утворення специфічного міського тексту Харкова. «Слід відзначити різницю міського тексту Харкова у «Вступній новелі» і «Арабесках», навіть значне протиставлення міста у цих творах. «Вступна новела» репрезентує цілком реальний, матеріальний та текстово означений

Харків» [28, с. 160–168]. В «Арабесках»: «Харків метафізичний, місто як причина і наслідок духовних пошуків митців» [28, с. 160–168].

Українська проза другої половини ХХ ст. характеризується прагненням розширити межі у висвітленні основних тенденцій урбанізації. Місто втілює прагнення та досягнення людини, а сам процес урбанізації незалежно від рівня розвитку тієї чи іншої країни має спільні для всіх тенденції розуміння феномена міста та урбанізації. «Роль міста полягає в інтегруванні всієї культури народу» [див.: 48, с. 192–202]. Українська прозова урбаністика ХХ ст. позначена великою кількістю письменників, які по-своєму розвивали міську тематику. Цікавою є повість «У хроніці міста Ярополя» Ю. Щербака, в якій автор розвиває проблему людина і місто. Також Ю. Щербак, «створює місто в незвичайному форматі прогнозованого майбутнього, <...> автор формує модель суспільних стосунків у майбутньому суспільстві» [48, с. 192–202].

Особливе місце у прозі ХІХ – поч. ХХ ст. становлять твори Р. Іваничука. У повісті «Місто» автор звертає увагу на внутрішні чинники, які формують світоглядні засади людини в урбанізованому просторі. Письменник створює феномен рідного міста. Для Іваничука, коли мова іде про місто, то насамперед в уяві постають люди, які є своєрідним корінням, що живить місто. У своїх творах письменник звертається до міської пам'яті. Головне завдання автора полягає «у з'ясуванні ролі міста як певного символічного простору, що є середовищем інформації, знань, культури, духовних надбань, які можуть виступати підґрунтям для асоціативних зв'язків та кодів з майбутнім» [48, с. 192–202]. Міська тематика простежується у пізніших романах Іваничука зокрема: «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Шрами на скалі» та у романах ХХІ ст. Головним персонажем у цих романах є місто Львів, яке розвивається, змінюється, стає центром культурно-історичного життя.

Отже, термін «текст міста» почав свій розвиток у ХІХ – ХХ столітті. Поняття міста як тексту було обґрунтоване вченими, відповідно до тих культурних, літературознавчих принципів і різного роду шкіл, на які вони спирались. Поняття «місто як текст» посідає особливе місце у працях

Ю. Лотмана, М. Бютора, В. Беньяміна, М. Вебера та інших. У зв'язку з швидкими темпами розвитку, урбаністична тема стала провідною у працях світових модерністів. Українська проза успадкувала і продовжувала європейські традиції у зображенні міста в тексті.

1.2. Роман Іваничук як автор історичної прози

Історична пам'ять є неоціненним скарбом. Черпаючи натхнення для написання різних творів, письменники часто звертались саме до історичних джерел. Українська література тісно пов'язана з історією і культурою нашого народу, вона висвітлює багато історичних процесів, подій, змальовує неповторні звичаї різних поколінь. Художні твори відігравали важливу роль у важкі періоди для нашого народу і слугували надійним опором проти етноциду.

І. Набитович наголошує, що «історична проза, як й історіографія, створюючи художню картину світу й власну концепцію тетогія, намагається будувати візії як буття народів, держав, так і екзистенції окремої людини в певному темпоральному, минулому чи давноминулому, відтинку» [36, с. 45–57].

На думку Р. Іванченка, «досвід розвитку української історичної прози в 60–90-х рр. ХХ ст. яскраво виявив саме цю її унікальну роль у суспільному житті української нації» [19, с. 94], тому що художня література повертала суспільству втрачену історичну пам'ять.

Історична література вплинула на становлення нового світогляду, порівнювала минуле з сучасністю. Завдяки цій літературі із забуття поверталися історичні постаті, які викликали відчуття гордості за свою націю. Героїчні образи ставали ідеалами і прикладами для наслідування, а оскільки історична романістика базується на архівних чи документальних джерелах, то історичний твір сприймався більше як реальний факт, ніж вимисел.

Як зазначає Р. Іванченко, «епоха зацікавлення історичною минувшиною та історичною літературою, що висвітлювала уроки історичного розвитку, розпочалась у нашій країні в добу так званої ліберальної весни, або

"хрущовської відлиги", котра вперше за всі роки існування більшовицького тоталітаризму проголосила гласність – дозвіл на альтернативні думки, публікації й книжки, зокрема, на історичну літературу» [19, с. 94].

Після цієї епохи почались тотальні обмеження, поширення радянської ідеології; історична правда або замовчувалась або була оповита міфами. Ці наслідки і міфологізація продовжили своє домінування у 70-80 роки ХХ ст. Тому одні письменники в ці роки оминали гострі історичні теми і більше ідеалізували простий народ, описували звичайне життя, а інші, які все ж вирішили писати про історичну подію, вдавались до свідомого перекручування фактів і неправильного викладу інформації. Р. Іванченко про цих авторів висловлюється так: «вони намагались не відтворювати минулу дійсність, а відгородитись передусім від звинувачень в ідеалізації української історії» [19, с. 95].

Історична проза у світовій літературі має тривалу традицію розвитку. В античності були поширені логографи, аннали, життєписи, в епоху Середньовіччя – агіографія, апокрифи, хроніки, літописи. [33, с. 55–66]. В Україні, як зауважує Ю. Мельнікова: «середньовічний досвід історичної прози поєднувався з античним, новоєвропейським, враховуючи літописну практику Київської Русі ("Синопис", "Четї-Мінеї" Д. Туптала, козацькі та монастирські літописи) аж до появи світської "Історії Русів"» [33, с. 55–66].

«Історичний роман, якщо розуміти під цим терміном розповідь про події минувшини, є однією з форм історичної оповіді, котра у своєму "чистому" вигляді сприймається за такий тип художньої прози, в якому основну увагу автора зосереджено на змалюванні тієї чи іншої події (або подій) минулих часів, а всі основні елементи ідейно-образного змісту підпорядковано такому змалюванню» [33, с. 55–66]. Існує багато різних поглядів щодо окреслення історичного роману як окремого самостійного жанру у прозі. Не завжди художній твір, у якому розповідається про минуле, можна назвати історичним романом. Наприклад, В. Оскоцький стверджує, що твір не можна вважати історичним, якщо події відбувалися в наш час, або були чиеюсь біографією, а

також якщо складають сучасну «військову прозу», хоча історичними стануть ті книги про війну, які створюватимуться за два-три десятиліття [33, с. 55–66].

Появу історичного роману у світовому письменстві пов'язують із творчістю Вальтера Скотта, який запропонував особливий тип побудови твору. Центральною особою такого твору є молода людина, яка прагне успіху і з якою пов'язана любовна сюжетна лінія. Окрім цієї класичної моделі побудови роману, є ще інші типи. Наприклад, А. де Вінї пропонував обирати за головного героя історичну особу. А. Дюма точний у деталях, але його історичні персонажі відходять на другий план. Як і у Вальтера Скотта, вони на маргінесі, але в А. Дюма основою роману стає не вигаданий герой, а просто інтрига, пригода [51, с. 1].

«Традиція історико-пригодницької белетристики в українській прозі доволі багата. Її імпульсом є два джерела: фольклорні тексти і літописи, писана хроніка, що належить до часів Київської Русі» [2, с. 1]. Першим українським історичним романом, у якому дотримані всі вимоги щодо структури, змісту, головних героїв, а також твором, у якому поєднані традиції європейської і української літератур, є «Чорна рада» П. Куліша. У ХІХ-ХХ століттях в українському письменстві «сформувалися й утвердилися такі творчі манери співвідношення історичного факту і вигадки в художніх белетризованих творах, як історіографічна (вальтер-скоттівська) — принципи реалістичної реконструкції наукових фактів; фольклорна (гоголівська) — ігнорування історичних реалій у зображенні минулих часів; "виховання історією" (Т. Шевченко) — звернення до історичних фактів як до національних символів, знаків, які сприяють пробудженню свідомости українців; міфологічна (модерністична) — протиставлення історії фактів та історії ідей, акцентування на відчутті людиною атмосфери минулого через символи, образи, міфи. Ці типи белетризації трапляються у творчості багатьох українських письменників зламу минулих сторіч» [2, с. 1].

Класифікація історичної прози є складною і чітко не визначеною досі. З ХІХ ст. була поширена тематична класифікація. «Якщо взяти масив української

прози, то головною темою були часи козаччини. З неї бере свій початок те, що ми називаємо сучасною українською історичною прозою. Друга тема, яка була розвинена, – княжі часи. Третя група – міжнаціональний культурний простір. Ще одна група об'єднує різні теми – Коліївщину, повстанський рух і революційні рухи, які відбувалися на території України. На сьогодні історична українська проза освоює ще одну тему – національно-визвольних змагань 1917-19 рр. із продовженням у революційній повстанській боротьбі до 30-х р.» [51, с. 1].

С. Андрусів поділяє історичну белетристику на «художньо-історичну, історико-художню та історичну художньо-документальну прозу. У художньо-історичних творах важливим вважається документ чи історичний факт, хоч більшу увагу й зосереджено на вимислі. Для творів другої групи характерна повна перевага вимислу над історичним фактом, який тут загалом малопомітний. Основна ознака третьої – документ, "одягнений" у відповідну художню форму. Дослідник Є. Баран, крім трьох основних жанрових різновидів історичної прози (художньо-історичні, історико-художні, історичні художньо-документальні), визначає белетризовані нариси з історії України; умовно-історичні твори» [33, с. 55–66]

Є. Баран наголошує насамперед на традиціях Вальтера Скотта в українській літературі: «своєрідна манера сюжетотворення, починаючи від традиційного зачину («неголовний герой збирається чи перебуває в дорозі») до логічно завершеної розповіді про героїв головних, які є відомими історичними постатями або вигаданими персонажами, чії долі пов'язані з діями історичної особи; активна авторська позиція; поєднання реалістичних і романтичних елементів у характеротворенні персонажів» [37, с. 1–3]. Проте Н. Бернадська має іншу думку і навпаки, заперечує вальтер-скоттівську традицію.

У другій половині XIX ст. розпочався другий етап розвитку української прози. Його можна поділити на романтичний напрям (Ю. Федькович, С. Воробкевич, М. Обачний), та реалістичний: І. Франко, І. Нечуй-Левицький. «В. Шевчук вважає, що саме в цей час виникає новий тип історичного твору,

який можна назвати історично-тенденційним: автора цікавить не тільки історія, минуле у всіх його вимірах, а насамперед – перегук проблем минулого із сучасним» [37, с. 1–3]. Уже І. Франко у передмові до повісті «Захар Беркут» акцентував на важливості викладу реальних історичних фактів в історичному творі, а також на актуальності і дидактичній меті для сучасних читачів. Цих засад дотримувалась у своїх творах письменники: І. Нечуй-Левицький, М. Старицький, Д. Мордовець.

У першій половині ХХ століття розвивається історична белетристика А. Кащенко, Б. Лепкого, Ю. Опільського, А. Чайковського, К. Гриневичевої та ін. До євангельських часів в історичній прозі звертаються Л. Мосендз та Н. Королева. [37, с. 1–3]. Та найбільшого розквіту історична проза зазнала у другій половині ХХ — початку ХХІ століть, зокрема у творчості П. Загребельного, Ю. Мушкетика та Р. Іваничука.

Успіх розвитку українського історичного роману варто пов'язати з іменем Романа Іваничука, оскільки його твори – класика, в якій найкраще зображено український національний дух, культуру і визначні події народу.

Роман Іваничук – видатний українських письменник, громадський діяч, педагог та публіцист, який ще з дитинства прагнув здобути філологічну освіту. Роман Іваничук мав досвід вчителювання, відслужив в армії в Азербайджані, займався редакторською та громадською діяльністю. За свою позицію і за те, що піднімав у своїх творах питання моралі, зради, любови до мови і країни зазнавав критики від влади та все ж не залишав роботу над творами, в яких розкривав епоху за епохою. Свої перші успіхи в письменстві Іваничук здобув як новеліст, коли видав друком збірку «Прут несе кригу», письменник відомий також і своїми повістями «Місто», «Сьоме небо», «На перевалі», новелами: «Не рубайте ясенів», «Під склепінням храму», «Тополина заметіль», проте найбільшого визнання він отримав завдяки історичним романам, яких у автора чимало.

Д. Ільницький про автора висловлюється так: «Іваничук – розкішне купання в українській мові, багата стилістика, можливість відчутти плинність і

багатство мови. Він належить до людей, які вміли дуже добре працювати із структурою тексту» [30, с. 1].

Для Романа Іваничука важливим було «передати атмосферу епохи, показати як духовні надбання переходять з покоління в покоління і таким чином сформувати самосвідомість народу» [20, с. 14–20]. Починаючи 1960 роком і закінчуючи 2012, усі історичні романи, зокрема «Край битого шляху», «Мальви», «Черлене вино», «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Саксаул у пісках», «Шрами на скалі», «Журавлиний крик», «Вогненні стовпи» та останній «Торговиця», об'єднані ідеєю захисту української культури та духовності. Автор у творах створював зв'язки між минулим і сьогоденням, змальовуючи історичні події, які були пов'язані з певним містом, і таким містом є – Львів.

Що стосується поетичної манери Р. Іваничука, то, як зауважує критик М. Ільницький, йому притаманний синтез і взаємозв'язок двох напрямів: народницького, який опирався на етнос, мову, традиції та державницького (інтелектуальну культуру) [20, с. 14–20]. Шлях автора як прозаїка був тривалим, проте вже зараз реципієнти мають можливість оцінити усі перлини творчості. Перші спроби вилились у трилогію «Край битого шляху», в якій розповідається про Галичину, Львів, міжвоєнного періоду ХХ ст. Варто відзначити широку обізнаність у тих історичних подіях, про які пише автор. У трилогії змальовано колоритні людські типи, події відбуваються у місті, де часто описується вулиця Руська, і в селі. Багато дослідників, зокрема І. Моторнюк, звертають увагу на те, що роман мав ідейне спрямування, для того, щоб виправдати себе перед радянською владою, бо пригадуємо, що Іваничук мав негативний досвід відрахування з університету за свою позицію [35, с. 27–35]. Хоч твір і мав схвальні відгуки і похвалу від критиків, та все ж наступні романи відрізняються від перших спроб. Іваничук зрозумів, що має бути собою і писати про ті речі і проблеми, які насамперед стосуються його світогляду. Саме це реалізовується у романі «Мальви».

Роман «Мальви» мав великий успіх і приніс письменнику визнання, а також партійну критику. Спершу твір мав називатися «Яничари», але згодом Іваничук змінив назву, та влада розпізнала, проти яких «яничарів» спрямований роман [42, с. 13–14]. Аналогію у творі простежували і самі читачі, що принесло резонанс і популярність.

У «Мальвах» події розгортаються в Україні та Туреччині в XVII ст. Варто зазначити, що твір має чимало символів. Іваничук майстерно описує пейзажі і міста, в яких опиняються головні герої: Кафа, краєвиди Криму, Стамбул, Бахчисарай, згадується і Львів. Роман-балада поєднує у собі історичні, символічні та інтелектуальні складові, пісенний фольклор проникає в авторський текст, через інтелектуальну бесіду проливається світло на суспільні процеси. Зокрема, виразником цього стає меддах Омар, якого Іваничук не змальовує детально, лиш підкреслює, що в його очах відображається мудрість багатьох поколінь. Мудрець прочитує долю держави у могутньому дереві, соки якого вбирає омела, і проводить паралель із завойованими територіями [20, с. 14–20]. Також роман «Мальви» насичений екстраординарними, нетиповими подіями, авантюрним або, як ще прийнято говорити, фольклорним часом [1, с. 124–128].

Письменник зобразив у «Мальвах» українців, які, покинуті на чужині, проходять різні випробування. Іваничук піднімає проблему вірності своїй країні, вірі, своїм принципам і моралі. З такими проблемами пов'язана трагічна доля жінки Марії, ім'я якої є символічне і має нагадати про страждання Божої Матері. «Героїню «Мальв» із долею Марії пов'язує страдницький шлях матері і втрата дітей, життя цієї жінки також символізує долю України» [13, с. 2–4]. Ще один символ у творі – це ім'я Мальва, яке Марія дає доньці Соломії, аби та, як та квітка, змогла пристосуватися до життя на чужині і вижити. Мальва у дівочому вінку означала віру, надію, любов і була образом рідного дому. Кожен із героїв має свої випробування на чужині, проте дорога до рідного у кожного своя [13, с. 2–4]. Зокрема, «Селім долає нелегкий шлях національного прозріння відступника, Алім (Андрій) самознищується і занепадає духовно,

Мальва уособлює подвійну позицію у боротьбі за волю, Марія асоціюється з духовною силою і стійкістю українського народу» [13, с. 2–4].

Звернення до національної історії, ідея любові до країни, а також проблема яничарства зробили цей роман-баладу упізнаваним, проте влада заборонила «Мальви» на двадцять років так само, як і «Собор» О. Гончара, за ті духовні цінності, які були вкладені в їх основу.

За словами С. Андрусів, починаючи з другого історичного роману «Черлене вино», час стає головною особою у творах Іваничука. У романі поєднується два виміри: сюжетний час і час народної історії, які простежуються як в авторському тексті, так і через головних героїв. У цьому романі автор звертає увагу на маловідомі постаті в історії, а також «підкреслює генетичну і духовну спорідненість Західної України з усім народом» [1, с. 124–128]. Письменник використовує історичний простір замків, старих вулиць, районів, стародавніх назв, що надає творам чіткості та візуалізації. Зокрема, реставрація Олеського замку була поштовхом до написання «Черленого вина» [1, с. 124–128]. У «Черленому вині» описуються події XV ст., де над галицькими і волинськими землями нависає загроза полонізації.

Кожен роман Іваничука є циклічним, зчеплений часовим простором з попереднім, описує маловідомі постаті разом із видатними, показує їх взаємодію з подіями і містом, де все відбувається. Якщо об'єднати усі романи автора в один цикл, то отримаємо історію України в романах.

Р. Іваничук зараховує роман «Манускрипт з вулиці Руської» до найвдалиших творів. Під впливом творчості Н. Бічуї, Іваничук пише свій химерний роман. У «Манускрипті з вулиці Руської» відтворено початки зародження визвольної війни, Хмельниччини, діяльність церковних братств, дискусії щодо Берестейської унії, події розвиваються у середньовічному Львові наприкінці XVI ст. – початку XVIII ст. Слід звернути увагу на персонажів, яких творить автор: вони є унікальними, не схожими на інших. Персонажам притаманний «галицький феномен переважно міської і містечкової етнопсихології» [1, с. 124–128]. Наприклад, Лисого Мацька чи Абрекову

складно уявити в іншому місті, крім Львова. Важливим є і новаторство Іваничука, яке полягає в тому, що кожен роман має свій мовний матеріал, цікаву лексику, синтаксис, пісенний мотив міського походження. Міський фольклор завжди цікавив і дослідників, і письменників. Автор змальовує «масові сцени – в русі, кольорах, звуках. Ми бачимо одяг героїв, речі, вулиці, площі, мури і вежі, споруди, які зараз дійшли до нас лише як руїни – Високий замок у Львові» [1, с. 124–128]. В романі «Манускрипт з вулиці Руської» та в інших творах Іваничука споруди немов оживають – «розсуваються фіранки на вулиці Руській, спалахує світло у замкових вікнах, сповнюється гулом голосів зали, рухаються можновладці та їх слуги, на бруківці старих львівських вулиць ще відлунюють кроки Рогатинця та братчиків» [1, с. 124–128].

У романі «Манускрипт з вулиці Руської» «ведуться дискусії на філософські, богословські, політичні, літературні» [20, с. 14–20] та навіть медичні теми, коли містом шириться проказа. «Духовну атмосферу часу репрезентує поет Ш. Шимонович, письменник-полеміст І. Вишенський, діяч українського братства Ю. Рогатинець» [20, с. 14–20].

Твір має двох оповідачів: сучасника-письменника і власника манускрипту лихваря Лисого Мацька. Події в романі відбуваються за його записами, які є своєрідним літописом в пародійному стилі. Завдяки такому зображенню дійсності, читач має змогу зрозуміти світогляд звичайного суспільства, міський побут, життя народу, якими цінностями вони керувались.

«Наявність двох оповідачів, двох паралельних площин (розповідної і літописної), визначає наративну стратегію і архітектоніку» [39, с. 220–224] «Манускрипту з вулиці Руської». Автор диктує втрачений рукопис уривками, ніби з пам'яті, а також наближує текст до літопису, через традиційний для літописця сегмент. Іваничук також вдається до спеціальних пояснень, завдяки чому у тексті посилюється ілюзія літописного стилю і складається враження реальності подій [39, с. 220–224].

Головний герой Лисий Мацько, сильно змінюється. Спершу ним керує лише жага до збагачення, яка переростає у пожертву. Від звичайної турботи

про власний бізнес він доростає до свідомого діяча, жертвуючи своє багатство братству. Слід зазначити, що герой мав свого прототипа – Петра Кунащика, який вів записи про родинні справи і міські події: «частину коштів той заповів львівським монастирям і церквам, які були в той час осередками культури» [20, с. 14–20]. Ці записи стали джерелом для написання роману «Манускрипт з вулиці Руської».

Роману «Манускрипт з вулиці Руської» Іваничука притаманне перенесення світу «героїв з реальної площини у віртуальну. Розкриваючи риси українського менталітету, право на самовизначення у непростий період буття нації, проникаючи у художню свідомість середньовічного львів'янина, його мислення, Іваничук звертається до барокової поетики, зокрема зооморфної і демонологічної образності, <...> дотримується фольклорних канонів зображення нечистої сили [39, с. 220–224]. «Манускрипт з вулиці Руської» містить чимало химерних сцен, магічних зникнень, появ, перевтілень, також можна побачити вплив середньовічних переказів про Фауста, які відображаються у тексті.

Завдання Іваничука як історичного романіста полягає в тому, щоб: «осягнути ж подвиг і трагедію людини в історії, побачити ту історію в ній самій, в її долі, в її мисленні, в кожному духовному капілярі – це те завдання, яке ставить над собою письменник, вивчаючи мікроклітинку конкретного людського життя в неоглядному океані історії» [46, с. 196–199]. Це завдання реалізується в багатьох романах письменника, зокрема у «Воді з каменю», де розповідається про діяльність «Руської трійці» на Галичині. Головними героями цього твору є М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, які ведуть дискусію про важливі політичні, культурні проблеми, замислюються над актуальними питаннями людського існування, смертю, сенсом життя, над боротьбою добра зі злом. М. Слабошпицький наголошує, що «цей твір несе у собі ознаки традиційного роману-біографії, оскільки сюжетна канва твору все-таки продиктована пережиттями одного конкретного життя» [46, с. 196–199].

У «Воді з каменю» змальований не лише історичний колорит Львова, але й приділена увага революції «Весні народів», взаєминам руської та польської інтелігенції. Цей роман вирізняється своєю тематикою, адже Іваничук як майстер слова вміло підносить питання мови як важливого елемента національної ідентичності. Це не єдиний роман автора, в якому приділена увага мовному питанню. Становище української мови, а саме її занепад, використання лише в літературному просторі та на теренах Західної України, також було зображене у романі «Бо війна – війною». Можна простежити, що свою мовну позицію автор відображає у діяльності і думках головного героя М. Шашкевича, який, виголошуючи великодню проповідь українською, розпочинає актуальну для того часу «азбучну війну».

Проблему втраченої історичної пам'яті Іваничук реалізує у «Воді з каменю» через архетипний образ Вічного Жида, Агасфера, який «додає новий символічний вимір діяльності Маркіяна Шашкевича» [46, с. 196–199]. Агасфер своїми питаннями про воду прагне повернути втрачену пам'ять, звернути увагу на власну ідентичність. Також цей персонаж нагадає іншим про милосердя і християнську мораль: голодного нагодувати, спраглого напоїти.

Романам Іваничука притаманні символи-домінанти. Це відображається у назвах творів, персонажах, ключових подіях, словах. Одним із найяскравіших символів Іваничукової творчості є вода. Зазвичай цей символ присутній як речовина, проте значення має надто глибше. У «Воді з каменю» дитинство Шашкевича проходило на плебанії отця, де була криниця з джерельною водою. В українській культурі вода завжди була наділена надприродними, цілющими силами. Згідно з давніми віруваннями, криниці еднають земне, підземне і небесне життя, тому вода є священна, бо дана Богом усьому живому. Можливо, в цьому полягає сенс долі Агасфера, який не допоміг нужденному, бо вважав, що є власником того, що йому не належить. «"Водою" для М. Шашкевича й І. Вагилевича стає інтелектуальна і духовна пожива» [9, с. 208–226] – у книгарнях, на лекціях. Цією чудодійною «водою» для персонажів є і знання про власне коріння, про свою і чужу культуру, а також мовознавчі дослідження [9,

с. 208–226]. Вода є наскрізним символом роману «Вода з каменю», що виявляється не лише через назву, але й через діяльність «Руської трійці», їх думок, ідей, їхнього життя від народження аж до смерті. Члени «Руської трійці» розуміли, наскільки рідна мова є важливою для народу. Мова – взаємозв'язок між національним корінням і духом предків, вона повинна розвиватися, а не бути другосортною. М. Шашкевич, І. Вагилевич і Я. Головацький, пізнавши істину, починають поширювати мову серед народу, тому що через мову говорять предки. Вони напувають водою і відкривають очі на правду про важливість історичної пам'яті.

Ще одним символом у творі «Вода з каменю» є камінь, який використовується у значенні перешкоди. Такою перешкодою в романі стають переслідування влади. Окрім цього, каміння має певні аналогії із Святого Письма, а в романі «діячі "Руської трійці" за велінням власної совісти починають шукати в кам'янистому ґрунті, незважаючи на перешкоди (з боку влади), джерела життя для спраглого народу» [9, с. 208–226].

Однією з характерних рис творчості Р. Іваничука є наявність вічних образів. Як зауважує Н. Федорак, «ці образи, можуть поставати як повноцінні персонажі твору, звучати як красномовні історичні паралелі, мовби потверджуючи правило на круги своя, чи фігурувати лишень у своїй «зовнішній формі» формі відомого імені, яке вже кожен читач може розгортати у власні асоціативні ряди, спираючись на українську або світову літературну традицію» [47, с.782–786]. Часто образи мають або один часопростір або ж спільні персонажі фігурують в різних творах, наприклад Агасфер у «Воді з каменю» і «Черленому вині». Цікавим є і те, що романи Іваничука іноді мають схожі фабульні колізії, наприклад епідемії в «Манускрипті з вулиці Руської» і «Воді з каменю».

Романи Р. Іваничука присвячені певному історичному періоду, але у «Шрамах на скалі» поєднано три сюжетні лінії, які віддалені між собою у часі. Це періоди XIII ст. за життя Данила Галицького і Митуси, XIX – XX ст. (діяльність «Молодої музи» та І. Франка) і сучасність. В основу твору лягли

легенди, а також уривки з «Галицько-Волинського літопису» про славетного митця Митусу і конфлікт з князем. Ідею написати роман про І. Франка Іваничук виношував давно, та найбільше його надихнула поїздка в Тустань, де не раз бував поет. Іваничук у цьому творі піднімає проблему митця і влади і, «наводячи аргументи з двох сторін, водночас доповнює картину двома виразними штрихами "шрамами": суто людським і історичним» [47, с. 782–786]. У романі між королем Данилом відбувається суперечка з Митусою через знищення болохівських земель, які співець захищає і таким чином стає противником князя. Кожен із них по-своєму правий і діє за своїм розумінням справедливості. Данило карає співця, проте згодом кається перед Зореславою, вдовою Митуси. Образ митця закарбувався як прояв непокори і зберігся крізь віки. Постаті Митуси і Данила Галицького поєднуються в образі І. Франка, адже автор постає як співець і борець з несправедливістю та водночас мислить так само, як князь Данило в політичному контексті.

Для відтворення образу І. Франка, Іваничук не лише досконало вивчив цю епоху, він «намагався створити віртуальну модель поета, заглянути в його душу, вловити заповітний настрій, відчитати хід думок, подолати бар'єр невідповідності між автором і його героєм. Таким кроком назустріч стало осмислення поеми "Мойсей"» [24, с. 230–237], після чого і виникла ідея написання твору про лідера і народ. Написавши цей роман, Іваничук відкрив багато малопомітних штрихів з життя Франка і зобразив своє бачення щодо цього.

Мотив «збереження пам'яті про своє минуле як запорука побудови майбутнього, уникнення колишніх помилок – є найбільш притаманним для творчості письменника» [10, с. 42–47]. Для Іваничука була важлива доля свого народу, його тривожила проблема відсутності національної гордості в українців, він порушував питання національного гніту. З'ясовуючи певні чинники, які допомогли народові вижити, письменник дійшов висновку, що діяльність розуму, мислення була не менш важливою, ніж готовність збройно

відстоювати свої права. Саме вона забезпечувала єдність нації тоді, коли зброя була безсилою [10, с. 42–47].

У творчому доробку письменника присутні теми про які мало написано в українському літературознавстві, зокрема замовчувана історія про ОУН, УПА, національні рухи. Ця тема присутня в таких романах автора: «Вогненні стовпи», «Торговиця», «Бо війна – війною». Головні герої деяких мають реальні прототипи: батько і дядько письменника.

Отже, історична романістика базується на архівних та літописних джерелах. Процес становлення історичної прози був тривалим. Історичну прозу 60-90-х років неможливо уявити без імені Романа Іваничука, твори якого вважаються класикою. У творчості письменника закладена ідея любові до рідного народу. Іваничуку притаманне використання вічних образів, надмірних символів. Персонажі автора роздумують над філософськими темами, сенсом життя і важливістю національного самоусвідомлення. Кожен твір письменника неповторний, проливає світло на певну історичну епоху і відкриває нові таємниці з життя відомих постатей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Поняття «тексту міста» стало одним із центральних у семіотиці культури ХХ ст., зокрема у працях В. Топорова та Ю. Лотмана. Естонський літературознавець наголошував, що місто варто розглядати як семіотичну систему. Важливою є символіка міста, його знаки та простір. Місто сприймається як текст, який можна проаналізувати через історичні, культурні, соціальні та географічні чинники. Поняття «міського тексту» мало важливий вплив на літературознавство.

Міський текст вивчали і розглядали в різних аспектах і українські, і закордонні дослідники. Так, наприклад, Г. Сікора розглядає міський текст як вияв коду культури, звертає увагу на реалізацію тексту міста. М. Бютор під поняттям «текст міста» розуміє усі написи, вивіски, просторові координати. Р. Барт вважає місто дискурсом, в якому простір реалізується через сенси та

реальність. Тема міста є тривалою і знайшла відгук у вчених, які репрезентують різні гуманітарні науки. Наприклад, М. Вебер, основоположник соціальних міських студій, обґрунтовує теорію міста в соціальному контексті, В. Беньямін досліджує місто через образ фланера. Уже наприкінці ХХ ст. зацікавлення містом розгортаються в іншому руслі. Текст міста (особливо в літературі) починають досліджувати через міську пам'ять, в історичному контексті та як міський архів.

Швидкі темпи розвитку різних наук сприяли тому, що тема міста почала з'являтися у творах світових модерністів, зокрема у В. Вульф, М. Пруста, Ф. Кафки, Р. Музіля та інших. Урбаністичну тематику підхоплюють також українські письменники: В. Підмогильний, М. Хвильовий, Ю. Щербак та інші. Особливими є твори українського історичного романіста Романа Іваничука, в яких автор апелює до міської пам'яті.

Роман Іваничук у багатьох своїх романах наголошує на важливості національної самобутності. Автор написав багато романів, які в сукупності є своєрідною історією України в художньому стилі. Найбільш відомими романами Іваничука стали: «Мальви», «Черлене вино», «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Четвертий вимір», «Шрами на скалі», «Журавлиний крик», «Бо війна війною», «Торговиця». Усі романи Іваничука об'єднує спільна тема історичної пам'яті та ідея захисту української мови та культури. Більшість романів містять у собі топос міста. Топос міста в творчості Романа Іваничука проявляється у повісті «Місто», а також у таких романах, як «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Шрами на скалі», де основним образом є місто Львів.

РОЗДІЛ 2. ЛЬВІВ І ЙОГО ЧАСОПРОСТОРОВІ КООРДИНАТИ В РОМАНАХ РОМАНА ІВАНИЧУКА

Роман Іваничук у циклі романів «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Шрами на скалі» реконструює історичне минуле Львова. Місто має свої просторові координати, які можуть змінюватися в часі, набувають історичного колориту. Простір міста формують вулиці, площі, квартали, його можна відчитувати через пам'ятники, старі кам'яниці, церкви.

Романи Іваничука «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Шрами на скалі» є історичними, відповідно більшість описів стосуються історичних фактів, проте в контексті нашого аналізу варто виокремити просторовий чинник, який більше апелює до зорового сприйняття.

2.1. Простір середньовічного Львова в романі «Манускрипт з вулиці Руської» Романа Іваничука

Події роману «Манускрипт з вулиці Руської» Романа Іваничука локалізуються на вулиці Руській: саме тут знаходять старий манускрипт. В одній із будівель цієї вулиці проживає Юрій Рогатинець, а також інтерпретатор подій Лисий Мацько: «мешкаю на Руській у наріжному будинку, вікна з моїх двох кімнат виходять на вулицю Шкотську, а у дворі в мене – свій підвал» [17, с. 23]. Ця вулиця відіграє значну роль в романі. Щоб краще деталізувати простір, автор подає навіть точну її ширину: «Руська вулиця в тринадцять ліктів завширшки» [17, с. 23].

Слід додати, що Роман Іваничук не просто так привертає увагу читача до цієї вулиці, адже в період середньовічного Львова «вулиця Руська була осередком <...> гострої політичної боротьби і <...> мала всеукраїнське значення» [31, с. 99–100]. З огляду на це, важливою є історія заснування та назва цієї вулиці. Більша частина корінного населення у Львові у ті часи була українцями, або, як їх тоді називали у Галичині, – русинами. Вони, «після завоювання Львова польським королем <...> залишилися на території старого міста [31, с. 99–100], яке згадується у творі як Краківське передмістя. Менша

частина русинів переселилась на нове середмістя, зайнявши східну частину і створивши власний квартал. А вулиця Руська стала центральною віссю цього кварталу [31, с. 99–100].

Варто відзначити, що Роман Іваничук наголошує також на важливій економічній функції вулиці Руської, розповідаючи про торгівлю вином і книжками, що підтверджується цитатами з роману: «коли магістрат дозволив русинам торгувати вином і горілкою, я відкрив у тому підвалі невеличку пив'ярню» [17, с. 23], «Мацько Патерностер, продавець братських книг, з одного боку просвіщає людські уми, а з другого – затьмарює їх диявольським зіллям» [17, с. 127].

Г. Насмінчук зазначає, що на вулиці Руській, в романі, постає ансамбль споруд Успенського братства, вежа Корнякта, неподалік – синагога Золотої Рози, Жебрацька каплиця. «Руська вулиця, як композиційна рамка, як сюжетний вузол, пов'язує в одне ціле низку різнопланових історій, викладених у формі оповіді чи розповіді. Тут у Великодню неділю розігрується містерія мук Христових і його звитяги над пеклом, інсценізується взяття Смоленська польним гетьманом Жолкевським, тут відбувається сутичка студентів братської школи з вихованцями єзуїтської колегії, здійснюється кривава екзекуція над Пилипом Дратвою, тут виголошує свою проповідь мніх Іван Вишенський, а цнотлива Гізя освідчується Рогатинцю в коханні. Водночас жителі Руської ставали свідками ще й містичних подій, бо «в Жебрацькій каплиці вряди-годи з'являлася, а потім зникала чудотворна ікона Божої Матері; у страсний четвер на вікні кам'яниці Гуттера проступав на склі Ісус – весь у кривавих ранах. І то ще нічого: в судовій залі ратуші донедавна літала опівночі домовина з останками якогось міщанина, невинно засудженого до страти» [39, с. 220–224].

Історичний колорит цієї вулиці формують споруди і заклади, які розміщувались на вулиці Руській у ті часи. Так, у межах вулиці Руської автор згадує вежу Корнякта, яка слугувала за дзвіницю і навіть виконувала в романі роль темниці: «тиснуть, давлоть на тіло й душу міцно кладені з дикого каменю стіни – чи то дзвонареві так здається, коли виходить на останній поверх будити

благовісти до виносу святих дарів? Та ні, музика дзвонів тоді руйнує вщент цей тісний склеп, тоді стелею дзвіниці стає небесна баня, а нині дзвони з прив'язаними до крис сердечками німо й тяжко визирають чорними куполами крізь чотири вікна у всі чотири сторони світу; чорно бовваніє Великий Кирило біля східного віконця, шнури закинуті на дубове перехрестя під склепінням; мовчать благовісти у вежі Корнякта» [17, с. 66].

Окрім цього, Іваничук звертає увагу на просторові деталі, зокрема на потужний дзвін із вежі Корнякта, апелюючи до звукових образів: «дзвін Кирило з прив'язаним до криси могутнім бильнем визирав кременною чашею крізь східне віконце дзвіниці й мовчить. У нього відібрало голос, рух, а сило стриножено. Сонце ще не сходить, тільки рожевюють перисті хмаринки над Високим Замок. Невже дзвін мовчатиме, коли й сонце зійде, неville не він розбудить день? А-а, марево... Мовчатиме він доти, доки цього захочеться повелителям» [17, с. 84]. Також, Іваничук акцентує на історії створення дзвону: «А ось по грошу склалася русинська громада і вилила дзвін – змогла <...> Руками витягли його братчики на останній поверх вежі – теж змогли. І вдарив цей дзвін, і пробудив сплячих – зміг!» [17, с. 84].

Вежа Корнякта у романі Іваничука з'являється в різних контекстах. У її підвалі автор «Манускрипту з вулиці Руської» розміщує пив'ярню, яку могли собі дозволити відвідувати лише заможні люди, про що свідчить фрагмент твору: «він вирішив зайти до пивниці Корнякта. Давно марив: колись таки переступить той поріг, за яким бенкетує вищий світ, і хоч погляне і розповість потім комусь, у розповідях... ні разу не міг зважитися й підступити близько до пишної брами, над порталом якої розкошували карітиди» [17, с. 72]. Іваничук подає також детальний опис цієї пивниці, яка розміщувалась «у підвальному залі на викладеній різнокольоровими плитками долівці. Вікон у пив'ярні немає, а ясно, мов надворі, сотні свічок горять у химерних канделябрах і павуках, стіни завішані шпалерами, на яких виткані дивовижні звірі, дубові столи вишикувались один за одним у глибину залу, біля столів стільці, за столами – панове. Які ж пишні, в атласах і кармазинах панове, обличчя в них спокійні й

безпечні – хто це: купці, послы, лавники, раці, а може серед них сидить сам бургомістр, сам староста, сам архієпископ» [17, с. 72]. Особливими є останні рядки із цитати, в якій автор підтверджує престижність цього закладу, а вишуканим інтер'єром переносить читачів у середньовічне місто.

Варто наголосити також на тому, що ансамбль споруд Успенської церкви складається з церкви, дзвіниці, або вежі, Корнякта і каплиці Трьох святих. Архітектором був Петро Італієць. Згодом почалося будівництво ще однієї церкви за сприяння Ставропігійського братства. Вежа Корнякта була збудована за проектом Петра з Барбони. «Фінансувалося будівництво Константином Корняктом, тому вежа і названа його іменем» [31, с. 103–104]. На замовлення купця Корнякта був відлитий дзвін «Кирило»: це був найбільший дзвін у всій Галичині. Дзвін із цієї вежі заглушував дзвони костьолів, що викликало невдоволення католицького духовенства. На подвір'ї церкви також стоїть збудована каплиця Трьох святих, яка є перлиною української архітектури. Точний автор пам'ятки невідомий: вважають, що це міг бути як П. Красовський, так і Петро з Барбони або ж львів'янин А. Підлісний [31, с. 103–104].

Оскільки ці споруди були важливими будівлями і з історичної перспективи, і з огляду на просторову організацію Львова, то Іваничук не міг не згадати про них. Не описово, а лише короткою фразою згадується каплиця Трьох святих: «Рогоза – цей ревнитель православія, який каплицю Трьох святих братчикам освячував» [17, с. 76]. Також автор звертає увагу читачів на початок будівництва Успенської церкви: «на братській сходці: постановили збудувати ще не бачену у Львові за красою і величчю православну українську святиню, фортецю віри і науки і запросили для звершення цього діла італійського зодчого Павла Римлянина, який прославився будівництвом Чорної кам'яниці Лоренцовича, а ще більше – готичної синагоги, фундованої сеньйором єврейської гміни Нахманом Ізаковичем» [17, с. 77].

«При церкві існувало Успенське братство – організація українських купців і ремісників. У 1586 році вони домоглися ставропігії – незалежності від влади

місцевих єпископів – і тому стали зватися Ставропігійським. Саме слово «ставропігія» походить від грецьких слів «ставрос» – хрест і «пігнімі» – стояти прямо, незалежно, тобто «право незалежного хреста. Тому на ознаменування акту братство прийняло герб – хрест, встановлений на горбку. Воно було найбільшим з усіх львівських братств і вважалося «материнським» стосовно них. Варто зауважити, що право рівного вступу у братство для всіх православних було лише формальністю. Високий вступний внесок закривав туди дорогу міським низам» [31, с. 103–104]. Отож діяльність братства керувалася потребами заможного прошарку українського населення Львова. Та все ж львівські братства, під керівництвом Успенського, відіграли значну роль у боротьбі за зрівняння православних у правах з католиками, скасування обмежень у заняттях торгівлею і ремеслом [31, с. 103–104]. «Особливо братство славалося своєю культурно-просвітницькою діяльністю. При братстві існувала школа з програмою, наближеною до навчальних програм університетів того часу» [31, с. 103–104].

Усі ці важливі будівлі розташовувались на вулиці Руській і своєю чергою творили руський квартал. Окрім українського кварталу, у Львові був іще єврейський, а також вірменський: «у мурах Львова чотири народи живуть. Вірмени свій уряд мають, жидове – теж, тільки старожитній натуральний народ русинський – ніби в єгипетській неволі» [17, с. 81].

Роман Іваничук також згадує бічну вулицю Руської – Шкотську. Цей просторовий елемент має символічне значення, адже виступає не лише перехрестям двох вулиць, але й особистим перехрестям головних героїв. Ріг двох вулиць стає місцем зустрічі героїв та початку конфліктів. Для Абрекової – це клопоти, бо під її вікнами з'являються послання: «що ті листки, до дешпектів волаючи, хтось кожної ночі над вікном Абрекової приклеює» [17, с. 9]. Ці послання, як згодом з'ясувалося, наклеював Антох Блазій: «я щоранку той листок наклеюю до стіни наріжного будинку Руської і Шкотської, бо прокляті ціпаки здирають» [17, с. 34]. Перехрестя Руської та Шкотської в житті Льонці символізує роздоріжжя у її долі, а для Юрія Рогатинця цей ріг вулиць

стає переломним моментом в осмисленні того, що «все, що колись задумав, було облудою <...> Рогатинець глянув на рiг будинку, на якому вряди-годи хтось вивішував листок, навіть купці вихваляли свій товар над вікном Абрекової, і побачив приклеєний папір, на якому великими літерами було написано: "Віј Nali-wajkow! Віј schyzmatow!" <...> Оглянувся» [17, с. 83], а коли оглянувся – зустрів Гізію, яка змінила його погляди на життя.

Як зазначає Б. Мельник, вулиця Шкотська називалася ще Скотська. Найдавніша назва цієї вулиці була латинською мовою і в перекладі означала «Скотне торговище», або дослівно місце, де торгують худобою. На цій вулиці в основному торгували євреї, які були конкурентами львівських м'ясників. Ця вулиця слугувала західним кордоном єврейського кварталу [31, с. 107-108].

У єврейському кварталі особливе місце займала головна споруда – синагога Золотої Рози, яку, за романом, подарував євреям староста Мнішек: «того тривожного літнього дня 1607 року був таким милосердним: подарував єврейській гміні грамоту на синагогу, та ще й в додачу глинянську митницю – сеньйорові гміні Нахманові Ізаковичу» [17, с. 161]. Автор також апелює до історичної пам'яті міста, до легенди, через яку ця синагога носить таку назву: «може, та наївна легенда про міфічну Золоту Розу, котра принесла старості золото й проколола своє серце кинджалом, коли він пожадав її тіла, для неї складена, щоб огородити її, і єврейську громаду від ганьби, рабин щосуботи читав із святої книги цю легенду в синагозі» [17, с. 161]. У цьому контексті варто зазначити, що синагога мала важливе значення для єврейського кварталу і його мешканців, через те що, у Львові як у християнському місті не дозволялось мати інших храмів, окрім церкви. Тому дозвіл на синагогу став чудом, про яке склали легенди мешканці міста.

Роман Іваничук згадує також про вулицю Вексклярську, яка розташовувалась у єврейському кварталі, проте лише в контексті того, що там був дім для блудниць, у який часто навідувались багаті купці та герої роману: «Місто лихоманило. Не порушився спокій тільки в одному будинку Львова – в борделі на Вексклярській. Мешканкам цього утішного дому завжди були

байдужими політичні переміни, війни, напади, облоги; фахівниці найперспективнішого цеху займали особливе місце в суспільстві – вони потрібні були завжди і всім не для помсти, грабунку, крові, а для відпочинку й радості» [17, с. 189].

Рухаючись ближче до центру Львова, в контексті історичних перепитій Іваничук згадує вулицю Трибунальську, де будується єзуїтський храм. Автор у романі окреслює історію будівництва костелу. Спершу про цю подію розповідає Соліковський у листі до поета Шимоновича: «архиєпископ повідомляв, що на плаці праворуч Низького Замку біля колишньої королівської лазні відбудеться урочисте відкриття єзуїтського дому й закладення каменя під костьол єзуїтів...» [17, с.166]. А саму подію автор зображує так: «Соліковський освячує кропилом приміщення; слуги Жолкевського й Даниловича котять великий камінь, який стане нарижним у майбутньому єзуїтському костьолі» [17, с. 169]. Також Іваничук вдало натякає на успішний процес спорудження, який простежується у такій цитаті: «на Трибунарській біля єзуїтського костьолу, який уже почав спинатися масивними колонами фасаду до неба» [17, с. 53].

Про вірменський квартал Іваничук багато не пише, лише згадує про пивницю, в якій бував герой роману: «я промочував горло в Аветика у вірменському кварталі, у "Бразі" на Краківському передмісті» [17, с. 33].

Простір міста Іваничук формує також через образ друкарні, яка була розташована на вулиці Зацерковній, проте детального опису їй не дає, оскільки в той час друкарня не містилася в окремій будівлі: «...біля братчика Юрія Рогатинця, який встановив у будинку біля Успенської церкви друкарню і обіцяє зробити з неї прибутковий заклад» [17, с. 33] або «він вертався до братської друкарні, яка містилась поки що у вутлій прибудові до Успенської церкви у Зацерковному провулку» [17, с. 48]. Окрім цього місця, друкарня була також розташована в Онуфріївському монастирі: «саме тоді успенські братчики принесли друкарню з шкільного будинку до Онуфріївського монастиря» [17, с. 69].

С. Андрусів акцентує, що: «людина в романах Р. Іваничука розкривається в сюжеті через випробування її ідеї, тому історичні полотна письменника можна назвати ідеологічними романами випробування. Ідеї, які репрезентують позитивні герої, відповідають інтересам народу, направлені на збереження й увічнення народного духу. Місцем, де може сформуватися колективна думка, здавна була площа. Через усі історичні романи прозаїка проходить образ площі, цього "символу всенародності" і вільно мовленого слова. Часто роль площі виконують великі приміщення — церква, кав'ярні, передмістя чи міський район, а також усе місто, ще ширше — Галичина, Україна, Європа, світ. Вони стають сценою, де розігрується дійство історії, людської і національної драми» [1, с. 124–128].

Ці висновки актуальні для роману «Манускрипт з вулиці Руської», де площею для подій стає подвір'я гімназії: «а місто далі тихе й добре, йдуть русини з усіх кінців Львова на Зацерковну до будинку гімнасіону — там, на подвір'ї братської школи, кожної великодньої неділі спудеї ставлять містерії» [17, с. 131].

Головною площею в романі є площа Ринок. Саме тут відбуваються усі важливі події, вистави і театральні дійства: «навпроти ратушевої брами, на розчищеному ще вчора від рибних ляд і м'ясних яток ринковому плацу виросла з картону й дощок крихітна подоба російського города Смоленська. Сорокатисячний, втричі більший, ніж Варшава, з товстелезними високими мурами тридцятивежний, із ста сімдесятьма гарматами і шеститисячною військовою залогою Смоленськ умістився на одній третині Ринку — бо переможений» [17, с. 13]. Окрім театральних дійств і виступів, на площі також виголошували промови, здійснювали страти: «...кипів одного разу натовп на Ринку — стинали тоді голову козацькому отаманові Іванові Підкові, в той день на ратуші обвалилась галерея: чи то багато напхалося туди роззяв, а можливо, й перст божий; іншого разу святкували коронацію Зигизмунда III, нинішнього короля, але такого щоб воювали на Ринку, ще не було» [17, с. 20–21]. До того ж, ця площа є великою за розмірами, що намагався підкреслити в романі

Іваничук: «народ загатив увесь ринковий майдан, тріщали балкони, хлопчиська чіплялися карнизів і стояли на дахах – весь Ринок здавався одним величезним котлом, повним тисяч людських голів» [17, с. 13].

«Упродовж багатьох століть площа Ринок була центром усього життя Львова – як економічного, так і культурного, політичного. Тут вирував базар, який відвідували перси і англійці, турки і голландці, французи. На площі розміщувалося міське управління, виконувалися судові вироки, влаштовувалися різноманітні урочистості, вистави, процесії. Середньовічний Львів був містом гострих соціальних конфліктів. Ринок часто ставав місцем виступів львівської бідноти проти високих податків і сваволі міської верхівки, однак такі виступи жорстоко придушувалися. Крім того, львівська площа Ринок є рідкісним явищем у містобудівництві, зокрема через дві особливості. Перша стосується того, що від площі відходять вісім вулиць, що є рідкісним явищем, оскільки від середньовічних площ здебільшого простягаються дві-чотири вулиці. Друга особливість полягає в середринкових кам'яницях. На площі, де в наш час містяться газони, з північного і східного боків стояло одинадцять кам'яниць, які утворювали три вулиці. Також Ринок був місцем, де селилась міська верхівка. Визначальну роль у житті міста відігравали купці, котрим потрібно було мешкати поблизу своїх торгівельних точок». Мешкати на Ринку вважалося престижно, львівські патриції замовляли проекти будинків у іноземних архітекторів, переважно це були італійці» [31, с. 45–50]. Кожен будинок був унікальним і відрізнявся від інших.

Ансамбль споруд Площі Ринок вражає різноманіттям свої кам'яниць. У романі Іваничук зображує їх так: «вікно з кімнати Абрекової виходило на ріг Руської і Шкотської, з нього було видно весь Ринок, обступлений справа Шимоновичівським, архієпископським, Корняківським й Лоренцовичівським палацами, а зліва будинками Альнпека, Гуттера і венеціанського консула Массарі» [17, с.10]. З-поміж цих кам'яниць, Іваничук деталізує будинок венеціанського консула: «будинок з чотирма вікнами і левом, який стоїть над порталом, тримаючи в лапах розгорнуту книжку» [17, с. 55]. Будинок Гуттера

автор ототожнює з місцем для бенкетів, а також згадує для того, щоб підкреслити пам'ять про цю особу: «"у Гуттера" – то тільки так мовиться. Патрицій Гуттер давно вже помер, записавши в тестаменті покої й великий бенкетний зал магістратові, щоб тут пили, веселилися і згадували його» [17, с. 59]. Ароматорія Лоренцовича Іваничук представляє як «власника аптеки "Під золотим оленем", яка поміщалася у його ж Чорній кам'яниці» [17, с. 38].

Роман Іваничук також майстерно звертає увагу на фонтани, що розташовувались на площі Ринок, які є важливими просторовими елементами: «біля Мелюзини – німфи, що нагнулися над криницею навпроти чорної кам'яниці Лоренцовичів, і коло статуї правосуддя на протилежному боці Ринку» [17, с. 13].

Не оминає Роман Іваничук у своєму творі собор святого Юра, а також неодноразово згадує Онуфріївський монастир: «понад Львовом перекликаються великодні дзвони. Дрібно сипле мідним пилом святий Юр, у міський коридор – з Краківського передмістя на Галицьке вривається скрадливе таланіння з Онуфріївського монастиря; молоде травневе небо тепло лягло на крони розквітлих черешень, що закрили місто білою запоною, продірявленою шпилями веж; небо здригається від бевкання Великого Кирила, а він з висоти Корняківської дзвіниці вперто і владно ритмізує безладний передзвін і натужує його радість урочистістю, силою, насторогою» [17, с. 130–131].

Колись Львів був неприступним містом-фортецею. Центром давньоруського Львова була площа Ринок, а навколо місто захищали укріплення, вали, які були збудовані з урахуванням природніх умов – пагорби Високого Замку, річка Полтва. Система укріплень мала тривалу історію формування і вдосконалення. До міста можна було потрапити через Краківську і Галицьку брами, біля них були перекинуті через рів мости. Високий замок був важливою системою укріплень, а в період середньовіччя ще й неприступною фортецею. Окрім замку, на західній стороні місто захищав високий мур, а також річка Полтва, яка мала стрімку течію і болотисті береги, що унеможлилювали підхід до міста. Низький замок займав північно-західний кут

укріпленнь, він був збудований спершу з дерева, а згодом з міцного каменю. Замок мав ренесансний фасад, який виходив на сучасну вул. Театральну [31, с. 19–25]. «До складу замку входили три вежі – Судейська, або Шляхти, Ювелірів і Кутова, а також внутрішній рів» [31, с. 19–25]. Замок розташовувався неподалік річки Полтви, через яку в мурах була сильна сирість, згодом замок перетворився на руїни і його розібрали, проте в ті часи деякі вежі слугували як темниця для шляхтичів, а сама фортеця займала велике значення в обороні [31, с. 19–25].

Роман Іваничук знав про ці деталі, тому, змальовуючи середньовічне місто, просто не міг не зобразити такі визначні споруди, як Високий замок: «за Княжою горою, а ще її називають Лисою, або ж Кальварією, – глибокий яр, яким стікають дощові води на Старий Ринок, а за яром – Високий Замок. Його круглий купол вихоплюється з темної шуби лісу і увінчується, немов короною, чотирикутною шестивежною фортецею» [17, с. 58]. Не менш важливим просторовим об'єктом у місті Іваничука стає передмістя Львова, а саме: Галицьке, Краківське. Згадує Іваничук і про околиці міста, про Лису гору, Глинянську митницю.

Не оминув Іваничук у цьому романі Винниківський ліс із Чотовими скалами: «між Львовом і Винниками – гора, поросла густим лісом, а на вершині з-поміж сосон прозирає сіра голова Чортової скелі, і здається жінці, що теплий вітер доносить звідти густий запах материнки» [17, с. 113].

Отже, в романі «Манускрипт з вулиці Руської» місто постає через просторові координати вулиць, площ, кварталів, передмість. Іваничук також змальовує простір Львова через будівлі, кам'яниці, церкви, які створюють атмосферу і розвивають образи середньовічного Львова. Щоб краще відтворити образ міста, письменник вдається, зокрема, до звукових образів, наприклад, при описі дзвону Кирила. Іваничук акцентує на деталях – таких, як описи фасадів будівель, фонтанів на площі Ринок, які в сукупності формують міський текст і відтворюють історичну дійсність.

2.2. Хронотоп Львова у романі «Вода з каменю» Романа Іваничука

У романі «Вода з каменю» часопросторові координати Львова теж представлені через вулички, площі або плаці. Автор звертає увагу на львівське передмістя, вали, вулиці, та все ж у цьому романі простір Львова найбільше репрезентується через заклади і будівлі, зокрема: бібліотеки, школи, церкви, а також театр, казино та різноманітні пивниці. Якщо порівнювати два романи «Манускрипт з вулиці Руської» та «Вода з каменю», то у першому часопросторові координати міста виражаються здебільшого через вулиці, площі, натомість у другому романі Іваничук апелює більше до споруд і закладів.

Роман Іваничук згадує чимало вулиць Львова того часу, та на вулиці Руській акцентує найбільше, в основному через те, що на ній жили русини, а також через видатні споруди, які завдяки сприянню громади вдалось збудувати: «бамкнув на вежі Корнякта Великий Кирило, закликаючи прихожан на вечірню, зупинився Маркіян на розі Шкотської й Руської, – дзвін старого благовіста, вилитого коштами братчиків більше як двісті років тому, немов перестеріг його, нагадавши, що тут, на Руській, вперше в історії українського народу зібрався гурт одержимців, які вголос заявили про існування, і великий подив сколихнув тоді містян, і ядуча лють пройняла патриціат міста, бо аж забули – і посполиті, і патриції, – що на Солянній вулиці живуть русини. А вони підвели голови, і вулицю назвали Руською, і церкву забажали мати, і школу, і друкарню. Та друкарня померлого у злиднях Івана Москвитина була знайдена в підвалах лихваря і коштами русинів викуплена, – перейшла вона з рук першодрукаря в русинські руки, збрала біля себе мужів учених, яких, здавалося, тут ніколи не було і вирости на Руській перші борці проти єзуїтського мракобісся, професори визріли, які потім подалися до серця України Києва – в академію» [16, с. 217]. Якщо порівнювати роман «Манускрипт з вулиці Руської» та «Вода з каменю», то можна констатувати, що і в період середньовіччя, і на початку XIX ст. вулиця Руська стає важливим простором у боротьбі за національну пам'ять. Також можна простежити, як

змінюються споруди, коли в середньовічному Львові тільки закладають камінь, а в XIX столітті вони вже стають важливими культурними і духовними осередками міста.

Окрім вулиці Руської, Іваничук описує Широку і Палацову: «на розі вулиць Широкої й Палацової в приміщенні греко-католицької духовної семінарії префекти перевіряли присутність питомців у кімнатах» [16, с. 3]. Вулиця Широка, сучасна назва Коперника, колись називалась Сокільницькою дорогою, яка існувала з XVI ст. і була межею між Галицьким і Краківським передмістям. Згодом вулиця почала називатися Широкою, а її верхня частина – вулицею Святого Лазаря [32, с. 222]. Впродовж XVII ст. починають виникати перші будівлі, зокрема шпиталь святого Лазаря з костелом, духовна семінарія, значно пізніше, у 1823 році, – національний інститут імені Оссолінських [34, с. 1]. Над закладом Оссолінських височіє гора Вороновських, або, як зазначено в романі, гора Шембека.

У романі Іваничук згадує про костел, а також семінарію, що розташовувалась на цій вулиці: «будинок убогих притулився до костьолу святого Лазаря по лівому боці вулиці Широкої; йдучи до міста, Маркіян завше мусив минати духовну семінарію, він приходив повз приміщення своєї колишньої альма-матер» [16, с. 87]. Окрім цього, автор описує життя вулиці у зимовий період: «новорічний день іскрився міцним морозом, під банею холодного неба блискотіли міради іскор, сніг засипав Широку вулицю в сажень, у прокопаному тунелі розминалися в тісноті пішоходи з колісними повозами» [16, с. 87].

Автор неодноразово описує і гору Шембеку, вигляд з якої відкривав широку панораму на все місто: «гора Шембека, до якої притулився Заклад Оссолінських, мирно закутувалася сизим туманом і крізь сутінки перезиралася з лисим куполом Високого Замку; на Гетьманські вали й Губернаторські вали виходили на прохід святково одягнуті містяни» [16, с. 3].

Розглядаючи текст міста Іваничука, варто відзначити важливий заклад, навколо якого і в якому відбуваються усі важливі культурні події міста, а також

заклад, який пов'язаний з діяльністю М. Шашкевича і «Руської трійці». Цей заклад мав особливе значення для міста, оскільки з кінця XVIII ст. місто було провінційним, в ньому діяли правила середньовічних ремісничих цехів. Проте згодом австрійська влада прийняла рішення підтримувати міщан і підприємництво. У 30 роках XIX ст. збільшується чисельність населення міста, виникає необхідність у створенні освітніх закладів, відновлює роботу університет, міщани піднімають питання про відкриття спеціального мистецького закладу. Місто мало велику кількість професорів і викладачів, які потребували закладів культури, бібліотек, театрів. Заснування і діяльність таких закладів сприяла перетворенню міста з ремісничого на адміністративний і культурно-мистецький центр Галичини. Також у зв'язку з тим, що уряд припинив існування багатьох релігійних установ, книги з цих центрів були передані до бібліотеки Львівського університету. У 1809 році Франц I доручив придворному бібліотекарю Ю. Оссолінському віддати свою бібліотеку для галичан. В цю бібліотеку було пожертвовано чимало книг, стародруків, рукописів самим Ю. Оссолінським, а також багато меценатів з Галичини долучились до пожертви, віддавши свої книжкові колекції. Офіційне відкриття Інституту Оссолінських відбулося у 1827 році. Це була крайова культурно-освітня установа, яка складалась з бібліотеки, музею та друкарні. Цей Інститут став для Львова місцем єднання еліти міста і краю [6, с. 13–19].

Іваничук звертає увагу на атмосферу в закладі, зазначаючи, що: «більше двох десятиліть минуло з того часу, як граф Максиміліян Оссолінський купив на ліцитації спорожнілий монастир, заповнивши його книгами, рукописами, зібраними з усього світу, а тиша, що вселилась тут ще при кармелітах, навіть не сколихнулася, запала на вічно, ставши потрібною закладові, де *mortui vivunt et muti loquuntur*. Порушували її хіба що шелест рукописних листків і сторінок книг і ще скрадливі кроки директора закладу... Було тихо й за вікном: поросла лісом гора Шембека стрімко зіп'ялась над будинком Закладу, захистивши його від вітрів, тихо скидала з дерев рештки шемравого листя, що громадилося, ще не прибране дощами, аж до підвіконня. Не відгороджений ні деревами, ані муром

від галасливої семінарії, яка зорила на протилежному боці вулиці Широкої» [16, с. 8]. По-особливому автор зображує цей заклад і в осінню пору, про що свідчать останні рядки цитати.

У міському просторі Львова тих часів Іваничук виділяє також казино у Гехта: «і тільки до казино Гехта, одноповерхового будинку, що пишною колонадою виходив до Єзуїтського городу, напудрені камердинери в каретах, запряжених короткохвостими кінями, справжніх панів» [16, с. 22]. Автор акцентує на пишноті закладу, описує інтер'єр: «завішані важкими шторами вікна жовтіли великими прямокутними плямами, ті плями не освітлювали зал, а тільки свідчили, що поза казино існує інший світ, до якого всі, що тут зібралися, не мають жодного діла; на жирандолі тьмяно горіла єдина-єдина лампа; в залі було сутінно й тихо, хтось десь грав на клавесині полонез Огінського – надривно, тужно. Мелодія звучала, мов плач ізгоя за рідною землею. Звідкись доносились шемрання, приглушені розмови, сміх» [16, с. 27]. Іваничук звертає увагу на місце розташування та описує околиці неподалік казино: «до казино було недалеко, та Маркіян біг, не зважаючи, що хтось там здивовано позирав на нього. Наближався до святково-білого Єзуїтського городу, йому ніколи було його обминати, поринав по коліна в синюватій габі неторканого снігу, помережаного слідами пташиних ніжок. Крізь обліплене снігом віття дерев проглядали великі, задраповані жовтими шторами вікна казино; на розчищеному тротуарі Маркіян обтрусився, підійшов до касового віконечка і взяв квиток за п'ятдесят крейцерів» [16, с. 117].

Описуючи казино, варто згадати про цю територію і околиці, які для мешканців міста були важливими у той час і на яких акцентує Іваничук. Починаючи з XV століття, на території де було казино, розміщувався парк, який належав багатьом заможним родинам. У XVI ст. парк перейшов у власність Массарі. Венеціанський купець перепланував парк на італійський манер, щоб мешканці міста могли тут прогулюватись. Згодом міська влада на основі заповіту передала парк у володіння монахам-єзуїтам, і з того часу парк почав називатися Єзуїтським. Монахи розбудовували територію, збудували

храм, цегельню, пивоварню. На багатьох картах це місце зустрічається під назвою «Єзуїтський сад». Після того як Галичина була включена до складу держави Габсбургів, імператор подарував цю територію місту. Та парк занепав, і місто продало його підприємцю І. Гехту, який провів реконструкцію парку у французькому стилі. Намагаючись зробити парк прибутковим, тут побудували ресторан, «лазенкі», тобто бані, встановили альтанки. Також навпроти парку збудували одноповерховий дім, що звався «Касто Гехта», в якому у 1817 році урочисто приймали цісаря Франца І [12, с. 1]. Казино було збудоване за проектом архітектора Карла Мерца. Це був готельно-розважальний комплекс, який користувався надзвичайною популярністю. В залах першого поверху відбувались бали, на другому поверсі розміщувалися номери готелів [21, с. 1]. «З боку вулиці Маєрівської в будинку казино Гехта були розташовані лазні» [21, с. 1].

Не оминає в описі Львова Іваничук і важливий для культурного розвитку заклад – театр, який містився в колишньому костьолі. Автор подає опис залу і декорацій: «у театральному залі було темно, хоч око виколи, а після рейваху та крику – тихо, аж моторошно; згодом очі почали звикати до темряви, з неї проступили ряди крісел у партері. Бокові ложі й відкритий поміст сцени з бутафорними деревами, кущами і чорним димом хатки, яка визирала з-поміж дерев, – дім Ганнусі з Погулянки» [16, с. 49].

Львів у період панування влади Габсбургів став столицею королівства Галичини та Лодомерії. «Цей етап мав важливе значення для розвитку його культури. З 1787 року у Львові почав функціонувати постійний професійний театр, який за період свого існування став важливим культурним осередком не лише міста, але й краю» [43, с. 1].

Окрім вулиць, Іваничук описує і райони та передмістя Львова, згадуючи Льоншанівку (Кайзервальд), Личаківську, Погулянку: «десь там, зовсім недалеко, лежить на горбах Львів, а обіч міста, під кайзервальдським узгір'ям, збіглися докупи дрібнохата тісна Льоншанівка, розділена надвоє вузькою крутою вуличкою Круп'ярською, що спинилася вверх до Кайзервальда. У її

кінці, на самому белебні, звідки видно Знесіння й Чортову скалу, що визирає сірою шапкою з Винниківського лісу, куриться сизим димком кузня (та де там куриться), а на початку біля Личаківської напевно – таки гуде корчма "Пекелка", де п'ють, танцюють, грають в шахи і в карти ремісні люди» [16, с. 125–126].

«У 1789 році було визначено адміністративну межу міста, в яку ввійшли колишнє середмістя та передмістя. Їх спершу було два, а згодом стало чотири: Галицьке, Краківське, Жовківське та Бродівське, яке до середини ХІХ ст. почало називатися Личаківським. За планом Львова з передмістями, межами Жовківського передмістя та сторони Середмістя були нинішні площі Данила Галицького, Ярослава Осмомисла та вул. Торгова, від Краківського передмістя – це річка Полтва, від громади Замарстинів – канал Нова Полтва, який проходив вздовж теперішніх вулиць Хімічної, Романа Дашкевича. Зі сходу передмістя межувало з громадою Знесіння, а з південно-східного боку – з Личаківським передмістям (вздовж долини між Високим Замком та горою Лева)» [32, с. 55]. Щодо Льоншанівки, яку згадує Іваничук в романі, то назва пішла від околиць Львова, де Франск Льоншан де Бар'є мав маєток. Львів'яни тоді називали ці терени – Льоншанівкою. У 1780 році імператор Йосип II відвідав цю місцевість, тому вона почала називатися Кайзервальдом, сьогодні більшість львів'ян називають район – Знесінням [29, с. 1].

У межах цих передмість автор описує відомі кнайпи, змальовує їх атмосферу: «на Льоншанівці, що розповзалися тісними вуличками з приліпленими до них халупками аж до Кайзервальдівського узгір'я, у корчмі "Пекелко" бавився ремісний люд. Музика грала біля входу, бо в буфетній кімнаті було глітно, – тут забавлялися тільки льоншанівці, а зайшлим та ще й охочим до спідничок миттю виганяли амура з голови: ламалися в рурку циліндри і під акомпанент "расієрза" зальотники вилітали стрімголов на брук; у другій кімнаті "Пакелка", яка називалась чомусь читальнею, грали в карти і в шахи, а уболівальники за підказки й підрахунки ходів заробляли собі на тютюн або на гальбу пива» [16, с. 21–22].

Іваничук також згадує відомі заклади міста: «на Мазурівці аж гуділа від жовнірських підков кнайпа "Під голубками"; у льокалю пані Скшинської на площі Галицькій пили вино приїжджі шляхтичі-земляни; у брудному заїзді "Під тигром" над Полтвою грали в преферанс греко-католицькі священники; в ресторані "Під трьома гаками" на Францішканській збиралися адвокати, фактори й купці для ділових розмов» [16, с. 22]. Не забуває автор і про відомий готель Жорж: «до редутових залів на плаці Каструм з'їжджалися на бал пані зі своїми дочками, яким пора виходити заміж: кожен кавалер, який мав у кишені золотого, міг прийти сюди на оглядини; Жорж Гофман у своєму "Hotel de la Russie" дозволив танцювати непристойний танець – вальс, а хто бажав тілесних утіх і мав тридцять крейцерів, той ішов до закладу Карла Тірра, що за Пороховою баштою» [16, с. 22].

Згадуючи про всі відомі кнайпи Львова, не міг оминати автор і заклади на головній площі Ринок, на якій була розташована «Унтер цвайундфірціг», що «містилась на Ринку поруч з Венеціанським палацом» [16, с. 22]. Головна площа міста змальовується завжди людною і в центрі усіх важливих подій: «На Ринку, біля кам'яниці з венеціанським левом на фронтоні, юрмився народ – дорослі й діти. Дорослі не зважали на військо, вони збиралися тут кожної неділі з доброю вірою, що Бог допоможе їм продати свою силу й розум підприємцям, ярмарок живим товаром уже розпочався, щасливі запивали могорич у кнайпі "Унтер цвайундфірціг", а хлопчак побігли за жовнірами» [16, с. 4].

Також Роман Іваничук у «Воді з каменю» зображає місто Львів у різні пори року. Автор описує річку Полтву, фортифікаційний Низький замок: «того грудневого дня від берегів Полтви брався шкоринкою чорний лід, він намагався замурувати масну, аж синю, струмину брудного стоку і, не маючи сили цього зробити, витискав з неї смердючі випари, що обкутували халупу трафікаря і проникали крізь щілини в шибках досередини... Того грудневого дня пишній фасад Низького замку виглядав особливо урочисто; сніг шубою звисав з балюстрад, великі вікна розмальовував мороз химерними візерунками, античні фігури одягали на голови білі кучми, і стояли незворушно біля парадних дверей

припорошені снігом вартові» [16, с. 65]. Варто додати, що низький замок у Львові був ключовим об'єктом міських фортифікацій, проте мав не лише оборонне, але й адміністративне значення. Тут перебувала міська канцелярія з архівом, трибунальський суд, в'язниця для злочинців [32, с. 145–151].

Отже, у романі «Вода з каменю» Іваничук змальовує Львів через відомі будівлі міста та околиці, райони. Простір міста в цьому романі формується через бібліотеку Оссолінеум, театр, казино Гехта, та місця для розваг у пивницях Львова. В цьому романі автор також акцентує на просторі вулиці Руської, а також окреслює нові райони Львова, його передмістя, середмістя.

2.3. Львівський простір на зламі XIX і XX століть та його інтерпретація в романі «Шрами на скалі» Романа Іваничука

У романі «Шрами на скалі» Роман Іваничук змальовує місто Львів в епоху Івана Франка, тобто на зламі XIX і XX століть. У цей період часу місто в романі постає через місця, які відвідує Іван Франко: якими вулицями він проходить, де проживає. Також у творі можна простежити історичні зміни тих місць у Львові, які на початку XVI ст, наприклад, у романі «Манускрипт з вулиці Руської», тільки будуються.

Основна увага в романі «Шрами на скалі» приділена кав'ярням, оскільки наприкінці XIX ст. у цих затишних закладах часто можна було зустріти молодих і видатних поетів, яких зачаровувала тиша, спокій і аромат львівської кави. Ю. Винничук зазначає, що у старовинному Львові, «де так гарно розвинене товариське життя, де в святкові дні майже усе населення виходить у розкішні львівські парки, чи до театрів, чи взагалі куди-небудь "між люди", населення звикло до товариського міського життя і плекає цю звичку й надалі. А немалу роль у цьому товариському житті відігравали кав'ярні, ресторани, казино. Ще в недавньому минулому в цих місцях було гамірно, а найповажніші містяни мали улюблений куточок у якійсь кав'ярні чи ресторані. Там почували себе краще, ніж удома, і мали зв'язок зі світом та людьми» [8, с. 8].

Таким особливим місцем у романі Іваничука постає львівська кав'ярня «Монополь», яка асоціювалась з учасниками «Молодої музи» та Іваном Франком: «галицька громада готувалася до свята, а Франко уникав зустрічей з людьми, перестав відвідувати кав'ярню "Монополь", де протягом багатьох років зустрічався з молодими літераторами» [18, с. 14].

Іваничук описує розташування кав'ярні, в яку вперше заходить Іван Косинюк після поїздки до Америки. Автор не оминає й пам'ятник Міцкевичу: «зважився <...> зайти до кав'ярні "Монополь", що заховалась за спиною пам'ятника Міцкевичу, – там, як казав мені Коцко, збираються на розмови львівські богемісти, які належать до літературно-мистецького угруповання "Молода муза". Можна деколи побачити й Івана Франка за столиком у кутку, де він п'є каву і переглядає газети, зрідка приходять Стефанік... У смокінгу, циліндрі й білих рукавичках я зайшов до кав'ярні, коли ще було порожньо. За шинквасом біля консолей, заставлених масивними канделябрами, сиділа пухкенька звабливогруда кельнерка» [18, с. 91]. Не залишається осторонь автор від атмосфери, яка панує у закладі: «я сидів серед могильної тиші в кав'ярні за важким дубовим столиком, покручував у пальцях підсвічник, заляпаний жовтими бурульками воску, й відчував на собі пильний погляд кельнерки...» [18, с. 92].

Ю. Винничук розповідає, що славна кав'ярня «Монополь» розміщувалась в будинку князя Понінського на площі Марійській. «У 1912 році на цьому місці була збудована кам'яниця Шпрехера. Власником кав'ярні був Ф. Гексель» [8, с. 89–94]. Відомі люди писали: «не мала вона ані комфорту, ані вродливих касирок, ані сепараток (окремих кабінетиків), гук корків шампанського рідко там тривожив тишу, не чуто було жодної людської трагедії. То був такий собі притулок спраглих газетних читачів – осіб, чії дні рухались по звичній колії. Тут, серед стін, оббитих червоним оксамитом, збирались політики, що займали позиції народовців, і різноманітні емерити, яких вабила родинна атмосфера. Тут любив відпочивати Франко, сюди приходили різні вчені, художники, політичні діячі. Сюди вчащали також представники мистецького угруповання

"Молода муза". Франко тут перечитував газети й журнали різними мовами. Там найчастіше була нагода підійти до Франка. Молоді автори, які не наважувалися перешкодити йому вранці, підходили із запитаннями чи рукописами у товаристві старих знайомих. Кав'ярня в ті часи заміняла клуб – тут ішли завзяті і довгі дискусії на політичні та літературні теми. Тут проводили пів дня, іноді й більше, письменники, які вважали, що тільки в шумливій атмосфері народжуються геніальні ідеї та сюжети, а іноді й здійснюються. Франко не мав часу брати участь в палких дебатах, зате з великою увагою і терпінням умів прислухатися до дискусій, що часто відхилялись від основної теми і переходили інколи на особисту суперечку. Але ніщо не могло його стримати, коли він, поглянувши на годинника, бачив, що йому пора йти» [8, с. 89–94].

В описах Львова не оминає Іваничук і кав'ярню «Шнайдера»: «із кав'ярні Шнайдера вийшов Іван Франко – у широкополому капелюсі, з піднятим коміром плаща, без парасолі, руки заклав у кишені й шулячись під дощем, пішов краєм тротуару...» [18, с.79]. «Кав'ярня Ф. Шнайдера вважалась найвідомішою у Львові і містилась спершу у Брамі, чи то пак Пасажі Андреоллі, на Ринку, де в обідній чи вечірній час можна було застати усіх менших і більших письменників та митців, що перебували у Львові. Згодом кнайпа перемістилась на ріг вулиць Академічної та Хорунщини. Сюди сходилась публіка, аби почитати газети, <...> пограти в більярд. Хто бажав посидіти в тиші, ішов у більярдovu залу» [8, с. 114–116]. Серед гостей закладу переважали польські письменники, а Франко, хоч мав серед них багато знайомих, сидів осторонь і не вступав у безкінечні дискусії [8, с. 114–116]. «Уся львівська богема ХХ ст. знала, що в кнайпі Шнайдера є окремі столики Каспровича, Стаффа. Усі, хто грав, писав, малював чи, збурюючи світовий порядок, намагався створити новий, мусив побувати у Шнайдера» [8, с. 114–116].

Також варто зупинитись на ще одній кав'ярні, яка формує простір міста Львова в романі Іваничука. Це кав'ярня на Шкотській. Іваничук не дає їй детального опису, згадує, де розташовувалась і що було поблизу: «за

"Шкотською" кав'ярнею, що розмістилася в будинку, де мешкав колись знаменитий Фредро, протяглася від фігури Яна з Дуклі до вулиці Зиблікевича піщана доріжка – Стежковий провулок, відгороджений від садів високим парканом, з другого ж боку сльозився мілкий чистий потічок. Все тут було як завжди: сліпа жебрачка, що сиділа під парканом і простягла до перехожих затиснуту в пальцях вижебрану мідну монету, запитуючи, який її номінал; схожий на казкового царя Оха садівник, низенький, розкарячкуватий, з кучерявою бородою, він завше порався у своєму саду або ж, якщо це було восени, стояв у виламаному в паркані отворі й запрошував перехожих купити грушок...; на розі Зиблікевича у шевській будці ковтав молотком, забиваючи кілочки в підметки, горбатий швець. Усе це було для Франка буденне, звичайне й невід'ємне від міського антуражу, й коли не було під парканом жебрачки з мідною в протягнутій руці, Франко скрушно думав, що її хресна дорога закінчилася; з садівником завжди вітався, коли ще міг, за руку і восени купував грушок; біля шевця розводив руками – мовляв, мешти ще не порвалися; а коли переходив вулицю Зиблікевича, на якій колись мешкав, з хлібної крамнички виходив знайомий крамар з буханцем хліба в руці, закладав Франкові хліб під пахву, брав з його кишені монету й кланявся услід, прохаючи і назавтра не минати його skleпу» [18, с. 51–52]. Також тут можна простежити міську і звичну для Івана Франка атмосферу, яку детально відобразив Іваничук.

Окрім кав'ярень, Іваничук описує і міські вулички, околиці міста, які були звичним маршрутом для Івана Франка. Так, наприклад, згадує вулицю Академічну, на якій розташовувався університет та фризієрня: «Франко зупинився біля фризієрні на Академічній, глянув у вітрину...» [18, с. 17].

Неоднаразово описуючи вулички, Іваничук згадує про скульптуру Яна з Дуклі: «Франко простував у бік вулиці Зиблікевича, ось він дійшов до перехрестя Стежкового провулку й Академічної, за яким височіла фігура Яна з Дуклі. Біля фігури стояв русявочубий скрипаль і надривно, по-циганськи видобував смичком знайому мелодію вальсу» [18, с. 18–19]. І. Мельник, описуючи фігуру Яна з Дуклі, зазначає, що у подвір'ї костелу Бернардинів був

колодязь, над яким у 1761 році збудували ротонду-альтану, увінчану куполом. На цьому куполі розташована скульптура Св. Яна з Дуклі. «Перед костелом стоїть барокова колона, на вершині якої колись була скульптура Святого Яна з Дуклі» [32, с. 170–171]. Колона була збудована на кошти родини Жевуських, які поважали першого львівського святого [32, с. 170–171].

Не оминає автор і району, в якому поселився І. Франко. Це район Софіївка, де мешкало чимало видатних осіб міста у своїх приватних будинках: «із станції до вулиці Зиблікевича Стефаник доїхав трамваєм, а звідти подався пішки вгору – на Софіївку...» [18, с. 119].

Роман Іваничук, змальовуючи Львів тих часів, не міг оминати головної вулиці українського кварталу – вулиці Руської. Автор описує ансамбль споруд і вид на Високий замок: «він ішов, а Замкова гора віддалялась, немов забавлялась з ним, вежа Корнякта й Бернардинський монастир знову стали на свої місця, розмежувались двома рівнобіжними вулицями – Валовою й Руською, Косинюк перетяв їх Шкотською й вийшов завулками до Порохової вежі, та наздогнати гору не міг, вона віддалилася на лінію Волинського тракту й відповіла далі, мов фата-моргана в пустелі...» [18, с. 87].

Згадує автор і про Личаківську та вулицю Мечникова, на якій жив Яцків і по якій прогулюювався: «перед обідом на вулицю Мечникова з чорного отвору старого під'їзду вийшов дідуган у чорному сурдуті з чорним цигейковим комірцем, у мельонику – обличчям схожий на римського патриція. Яцків вдихнув по-осінньому прохолодного повітря, глянув на розпуклі їжачки стиглих каштанів і, заклавши руки в кишені сурдута, подався вгору, прямуючи на Кайзервальд» [18, с. 135].

Роман Іваничук також не забуває про улюблений Винниківський ліс, який розкинувся за містом Львовом: «звернув на Євангелицьку, а коли здалеку заблищало льодове дзеркало Рамлярівського ставу, всипаного чорними цяточками людських постатей – то сиділи над ополонками закутані в кожухи рибалки, – зголодніла пам'ять захопилась за одну-єдину думку: все життя він мріяв мати свій ставок з рибами, була це найскромніша із скромних забаганка і

примха, інших химер не мав, але й ця не здійснилася. А втім, був у нього ставок. Озерце. Франко випадково знайшов його ще в молодості, шукаючи грибів у Винниківському лісі біля Львова...» [18, с. 191].

Завершуючи аналіз Львова у цьому творі, варто додати слова самого Іваничука із твору, які він вклав в уста Михайла Яцківа: «життя минуше, а Львів вічний» [18, с. 140].

Отже, Львів у романі «Шрами на скалі» змальований через часопросторові координати кав'ярень, закладів міста. Не забуває Іваничук про вулицю Руську, описує старий район Софіївку, на околицях якого проживає Франко, згадує звичні маршрути Івана Франка вулицею Академічною. Автор також описує старий Личаків і Кайзервальд, де прогулюється Михайло Яцків.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У цьому розділі проаналізовані часопросторові координати міста Львова, які відображаються у романах Романа Іваничука: «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю» та «Шрами на скалі».

У романі «Манускрипт з вулиці Руської» автор змалював Львів у період з 1585 по 1611 роки. Роман Іваничук вдало відтворив місто наприкінці Середньовіччя, описав побут, суспільні зв'язки мешканців і їх взаємодію з містом. Письменник у цьому романі відображає місто через простір вулиць, площ, старих кварталів, середмість, чинних оборонних споруд. Автор розділяє місто на квартали: руський, єврейський, вірменський. Просторові координати вулиці Руської змальовані у творі найповніше, через те, що ця вулиця була центром українського кварталу у місті, а також через те, що більшість подій у романі відбуваються в межах цієї вулиці. Велику увагу також приділено унікальному ансамблю споруд, що існував на вулиці Руській, зокрема вежа Корнякта, Успенське братство, церква та каплиця Трьох святих. Автор акцентує у романі також на площі Ринок та старих кам'яницях.

Роман «Вода з каменю» переносить читачів у простір Львова у 30-ті роки XIX ст. Хоч роман не є продовженням попереднього, проте в ньому можна

простежити зміни околиць, які відбулись у місті через роки. У цьому романі автор зосереджує увагу на розвитку передмістя та середмістя. Окрім цього, текст міста Львова в романі «Вода з каменю» прочитується у будівлях, які стають важливими культурними або розважальними осередками: наприклад, бібліотека Оссолінеум, театр, казино Гехта. Також простір міста відображено через пивниці, які розміщуються в основному в нових околицях Львова того часу.

Роман «Шрами на скалі» Романа Іваничука передає простір Львова на початку ХХ століття, коли святкували сорокарічний ювілей діяльності Івана Франка. У цьому романі простір Львова висвітлено через атмосферу львівських кав'ярень, які були осередками взаємозв'язку між містом, культурою та суспільством. У романі автор згадує про ті кав'ярні або місця, в яких любила збиратись львівська або польська богема, зокрема центральною постає кав'ярня «Монополь», де проводили свій вільний час поети з угруповання «Молода муза» та Іван Франко. Архітектурний топос міста також представлено через район Софіївку, вулицю Академічну, вулицю Зиблікевича, які були звичним маршрутом для Івана Франка. Роман Іваничук описує природні окраси міста Лева – Винниківський ліс і Кайзервальд, або Знесіння.

РОЗДІЛ 3. КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЛЬВІВ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ РОМАНА ІВАНИЧУКА

3.1. Львів часів Юрія Рогатинця та Івана Вишенського в романі «Манускрипт з вулиці Руської»

Львів – місто з багатою історією. Заснований у XIII столітті Данилом Галицьким, Львів став важливим осередком як культурного, так і мистецького життя – спершу Галицько-Волинського князівства, а згодом Руського воєводства Польського королівства. Середньовічне місто розвивалось, зростало і стало центром, через який проходили торгівельні шляхи, а разом з тим у ньому перетинались різні культури: українська, польська та єврейська. Середньовічний Львів займає центральне місце в культурно-мистецькому житті героїв роману Романа Іваничука «Манускрипт з вулиці Руської».

Середньовічне життя у місті, яке змальоване у творі в період XV-XVII ст., насичене військовими парадми, описами страт на Площі Ринок. Точною датою початку відтворення епохи можна вважати 1585 рік, оскільки саме цей час був задокументований у манускрипті, який інтерпретує автор. Іваничук описує події у романі зі знайденого літопису міщанина. У записах містились «відомості про найрізноманітніші речі: <...> коли спалахнула у Львові проказа, кого і за що судили в магістраті; літописець смакував амурні справи львівських жіночок, не любив патриціїв, але з застереженням ставився до посполитих, яким позичав гроші або давав вино в борг. Описував військові паради, зокрема торжество на честь взяття Смоленська польним гетьманом Жолкевським, криваві екзекуції на лобному місці перед ратушею; багато уваги – з симпатією до православних – приділив Брестській унії, обурювався діяльністю єзуїтського ордену у Львові» [17, с. 6]. Всіма цими подіями жили містяни Львова того часу.

Середньовічне життя у місті, проблеми, культурні виклики зображені через головних героїв твору. У цьому контексті варто виділити Мацька Патерностера, на прізвище Лисий: «так мене назвали, коли я був ще хлопчиком і навчався письма у дячка при Богоявленській церкві на Галицькому передмісті <...> я ж бо православний русин» [17, с. 23]. Саме через його

інтерпретацію ми дізнаємось, як живе Львів. Варто зазначити, що мешканці Львова у романі представлені героями різного соціального статусу і етнічної приналежності. Типовим образом мешканця міста є Письо, а також його дружина хіромантка Абрекова і дочки Гізя, доля якої не є щасливою, та Льонця, яка перебуває на маргінесі суспільства. Єврейську спільноту представляє сеньйор Нахман Ізакович і його дружина Роза, завдяки якій староста міста Єжи Мнішек подарував єврейській спільноті синагогу, а чоловіку – митницю. Згадуються тут також представники різних націй, які були шанованими у тогочасному суспільстві, зокрема, вірменський купець Балтазар, італійський консул Антоніо Массарі, що свідчить про багатокультурність міста в романі «Манускрипт з вулиці Руської».

Окрім полікультурності, Роман Іваничук в «Манускрипті з вулиці Руської» виділяє важливу для жителів міста Львова проблему становища українського народу, а саме – обмеження соціальних, національних і релігійних прав українців, що обмежувались магдебурзьким правом, яке поширювалось тільки на католиків. Українська людність у Львові опинилась на околиці міста [38, с. 375-379]. Про обмеження в правах можна зрозуміти зі слів героя роману Мацька: «коли магістрат дозволив русинам торгувати вином і горілкою, я відкрив у тому підвалі невеличку пив'ярню» [17, с. 23]. Над цією проблемою часто замислюється міщанин Юрій Рогатинець, який проживає на Руській «"Русі багато, а русинів у Львові...". Та чому це справді так: ні в магістраті, ні в суді, ні в цеху, іно в церкві недолугий попик і кілька братчиків, серед яких не кожен і письмо знає» [17, с. 26].

Ця тема болить і юному Романові Патерностеру, синові Мацька, «коли улюблений дидакал Іван Борецький доніс до нього» [38, с. 375–379], що «Львів місто русинське, давня столиця Галицького князівства» [17, с. 89] Тоді «з болем і люття доходило до нього усвідомлення своєї нерівноправності в цьому місті, де чомусь первісний господар-русин мусить жити у відведеному панами кварталі, а не там, де йому хочеться; він згадав свого тата, який тихцем молиться православному богові й книги братські продає, а коли до нього зайде

хоч би який задріпаний шляхтич, у пояс кланяється за ласку, мало ляду не лиже. Хлопець дивиться на передвечірнє місто й щемко відчував, що його любить і що болить воно йому» [17, с. 89–90].

Культурне життя середньовічного Львова розвивається навколо церковних проблем і літературних полемік. Церква займала важливе місце в житті кожного мешканця. В той період часу у Львові діяли різні церковні течії, зокрема єзуїтство, католицизм, православ'я. Єзуїтство у Львові репрезентоване архієпископом Соліковським та Петром Скаргою. Про це зазначено у творі так: «обидва вони борються за єзуїтство в Польщі. Скарга з Варшави, Соліковський зі Львова» [17, с. 41], Православ'я представляють Юрій Рогатинець, Гedeон Балабан, Кирило Терлецький, старець-аскет з Афону Іван Вишенський.

Символічним у романі «Манускрипт з вулиці Руської» є також те, що першою датою в рукописі є 1585 рік, який є роком створення у Львові Успенського братства. Варто зазначити, що в той період часу братства були осередками, в яких формувалась українська культура і її свідомість. Тому в основному культурно-мистецьке життя Львова розвивається навколо подій, які стосуються становища церкви, діяльності львівських братств та їх впливу на мешканців міста. Цей вплив збільшився, коли Успенське братство отримало право ставропігії, церковної автономії. У романі Іваничука діяльність Успенського братства пов'язана з Юрієм Рогатинцем.

Роман Іваничук зображає Юрія Рогатинця як важливого діяча: персонаж активно розвивав братство, за його сприяння була викуплена друкарня Івана Федоровича, про що свідчить цитата з роману: «молодий і в науках битий Юрій Рогатинець, яко православний, зостав в цеху вигнаний, то о книгах почав пектися і друкарню покійного Івана Москвитина викупив у лихваря» [17, с. 22]. Це дало змогу вплинути на стан друкарства у Львові і поширювати науку в народ.

Архієпископ Соліковський постає як активний єзуїт: він бореться за орден єзуїтів у Львові і за впровадження унії. Його методи часто радикальні, він конфліктує з Успенським братством, щоб поширити ідею унії в суспільстві,

вдирається в Успенську церкву, насаджуючи реформу календаря, зі словами: «віднині проголошуємо прийняття всіма православними синагогами єдиного апостольського грегоріанського календаря і закриваємо ваше поганське капище, поки не складете присягу в тому, що всі господні празники святкуватимете в одні дні з католицькою церквою. Спасайте душі, поки гнів господа не впав на ваші голови. Покарані бо жиди, які не визнали вчення Христового, – не мають нині своїх пророків. Відібрав Бог і в греків, а заодно і в русинів, мужів, глаголющих істину, і не маєте ви тепер ані пам'яті, щоб запам'ятати "Отче наш", ані проповідників своїх, ані розуму, щоб побачити своє спасіння. Боже змилуйся над ними, заблуканими вівцями. І наверни їх до свого стада!» [17, с. 25].

Таку позицію Соліковського розділяли не всі. Зокрема, поет Шимон Шимонович, «королівський поет, автор віршотвору, яким вітали введення ордену єзуїтів до Львова» [17, с. 16], про єзуїтство виразився так: «єзуїтська дисципліна шкідливо може позначитися на суспільному житті Львова, заселеного різними народами. При тому Львів – тільки острів серед українського моря, на це треба зважити. Ми повинні шукати якихось кладок, стежок для порозуміння з русинами, а не посилати до них духовних ціпаків. Які закривають церкви, ловлять попів, монахинь з келій виганяють!» [17, с. 45]. Також у контексті аналізу важливими є останні слова із цитати поета: «Я боюся, щоб подібні заходи не окупились колись морем крові!» [17, с. 45]. Вони свідчать про аналогію з майбутніми подіями, які сколихнуть суспільне життя, тобто з національно-визвольним повстанням під проводом Богдана Хмельницького.

Оскільки церковне життя було взаємопов'язане з владою польських і литовських діячів, то і саме призначення на ці посади провадилось за певні заслуги і за вказівкою короля. Усі ці чинники сформували невдоволення в духовному житті. У творі Іваничука на це вказує Соліковський, роздумуючи про Петра Скаргу: «і як це йому вдалося – скарбникові львівської катедрі, рогатинському пробощеві, звичайному канонікові львівського капітулу стати

ректором Віденської єзуїтської академії, а тепер першою духовною особою при королеві?» [17, с. 41].

Повертаючись до ключової проблеми, навколо якої розвивається культурно-мистецьке життя у Львові того часу, слід зазначити, що частина церковних діячів вбачали подолання проблеми шляхом укладання унії. Таким у творі постає Петро Скарга, який є автором книги «О jedności kościoła bożego», в якій «викриває блуди православної церкви і переконує схизматів у тому, що їх спасіння лише в унії з костьолом...» [17, с. 41]. Ця книга стала поштовхом для розвитку полемічної літератури.

У місті того часу ведуться духовні, політичні, літературні дискусії над проблемою укладення унії. Єзуїти на чолі з Соліковським, Іпатієм Потієм та митрополитом Галицьким та Київським і всієї Русі Михайлом Рогозою, виступили за об'єднання церков. У романі «Манускрипт з вулиці Руської» православний церковний діяч Гедеон Балабан отримав лист від Іпатія Потія з проханням підтримати собор: «я і луцький владика Кирило Терлецький, порозумівшись з митрополитом Михайлом Рогозою, помислили вчинити благоугодне діло – звільнитися від пут патріархів, які запродали себе невірним і рачать нашу нещасну, сліпу церкву, що синагозі уподібнилась, віддати в наругу московському цареві, і осінити римським апостольським хрестом усю неукую Русь, ту плюгаву обору, що народом українським себе називає. Ти ж, Гедеоне, благородну рать розпочав проти бидла і глупих простаків, і коли ми тебе усовіщали, то з тим токмо наміром, аби ти зрозумів, що тільки в спілці з римською церквою можеш їх перемогти. Ти цього не хотів зрозуміти і тому не можеш стати першим між нами. Та коли не хочеш бути останнім, приїжджай у Берестя. Як ми повернемося з Рима поблагословлені папою, то приймемо тебе і ти підпишеш акт унії» [17, с. 76]. У 1596 році був скликаний собор, який прийняв унію, що: «передбачала скасування канонічного підпорядкування Київської митрополії Константинопольському патріарху, перехід у підлеглисть Папи Римського, визнання католицької догматики, але збереження візантійської літургійної традиції церковнослов'янською мовою та

православної обрядовості. Берестейські події розкололи суспільство і церкву. Частина православного духовенства не визнала унію, і утворились дві Київські митрополії – православна і греко-католицька, або унійна» [4, с. 1].

Така подія не могла не зачепити літературу та культуру: мистецьке життя того часу відреагувало на полемічні дискусії між католиками, православними та єзуїтами. Окрім твору Петра Скарги, було ще багато інших полемічних трактатів, зокрема «Гармонія» Іпатія Потія, у якій він, на думку Юрія Рогатинця, «підступно переконує православних, що унія – не відступництво, а давня традиція, бо підтвердила лише флорентійську унію 1439 року... А ось його "Антирисис" – відповідь на "Апокрисис" Христофора Філалета, який виступив проти об'єднання церков» [17, с. 122–123]. Варто згадати також твір Івана Вишенського до Михайла Рогози, в якому монах засуджує унію: «мніх Іван Вишенський, який з висоти Афонської гори гласив світові божу істину без підхлібства, олжу називав олжою, вовка – вовком, злодія – злодієм, диявола – дияволом, а своїм "Посланням к утекшим от православної віри єпископам" убив старого Рогозу, митрополита київського, Терлецького і Потія, яко шельм нечестивих, прибив плювками до ганебних перехресть і виставив їх на глум поспільству на волелюдних роздоріжжях» [17, с. 120].

Окрім цього, «створюючи концепцію історичного часу, прояснюючи його естетичний та світоглядний смисли, письменник Роман Іваничук інтенсивно використовує місткі маркери культури пізнього європейського середньовіччя: Торквато Тассо, Еразм Роттердамський, Томас Мор, Джордано Бруно, Ян Кохановський, Мігель Сервантес. Цей контур загальнокультурної атмосфери епохи пронизаний релігійним кодом. Основна релігійна антитетичність – православ'я-католицизм» [38, с. 375–379].

Варто зазначити, що постать Івана Вишенського мала значний вплив на культурно-мистецьке життя Львова. Як зазначає С. Андрусів, цим образом Іваничук: «підкреслює генетичну і духовну спільність Західної України з усім народом» [1, с. 124–128]. Про пошанування цієї постаті свідчать слова з твору:

«велика любов була до мніха Йвана – русинський люд у Львові чекав його давно» [17, с. 120]. «Майстри художнього слова в різний спосіб відтворюють постать митця, щоб донести до сучасного читача образ і слово видатного полеміста кінця XVI – поч. XVII ст., для того щоб розповісти про його подвижницьке життя, сповнене сумнівів і протиріч» [44, с. 145–150].

Значною подією у Львові стало повернення Івана Вишенського в Україну. Перебування Івана Вишенського у Львові, його зустрічі з представниками духовенства, керівниками Львівського братства, монахами розчарували героя роману. «Він зіткнувся з нерозумінням і несприйняттям його ідеалів <...> та з байдужістю сильних світу цього до долі народу [44, с. 145–150]. Івана Вишенського запросили до Львова для того, щоб він «живим, а не книжковим словом убивав католицьку тать» [17, с. 120].

Проте Іван Вишенський у романі «Манускрипт з вулиці Руської» на заклик відгукнувся не одразу, спершу відповів «пощо мене чекаєте: чи позичив я що у кого і віддати повинен? Чому хочете вирвати мене із Руссікону афонського – столиці духа мого народу, до кого я прийду, коли не має Україна воїнства божого, когорти очищених від світських зваб і спокус християн?» [17, с. 120]. Та цей лист не залишився осторонь керівника братства Юрія Рогатинця. Він відправив відповідь, чим і розпочав полеміку та словесну перепалку з Іваном Вишенським: «легко Вам, мніху Йване, ворогів шельмувати, безпечнім у далекім краю будучи. Нам багато важче, на нас тут у кожную мить чигає доля протосингела Никифора, котрого в тюрмі згноїли за сміливе слово» [17, с. 120].

Приїхавши до Львова, Іван Вишенський оглянув бібліотеку братської школи. Його душа втішається наявністю там ошатних видань «Службника», «Львівського Апостола», «Букваря», «Острозької Біблії», «Учительного Євангелія». Однак персонажа непокоїть, що поряд на полицях перебувають «Трени» католика Кохановського, книги язичників Платона й Аристотеля [38, с. 375–379]. Найбільше Іван Вишенський захоплюється «Службником», який «виданий стрятинською друкарнею. Сюжетні картинки на заставках, обрамлені рослинним орнаментом, фігурами ангелів, вразили його» [17, с. 132]. Проте

почувши, що автора книги хочуть зробити дидаскалом, Іван Вишенський засмучується, оскільки був проти латини: «латиняни уярмили нас, уніати зрадили, ждете ось знову Потія, який приїде настановляти вам свого єпископа, а ви, замість закритися щитом православної віри, самі горнетесь до латинської хитрословної лжі і погубляєте себе» [17, с. 132].

Слова Івана Вишенського зачепили Юрія Рогатинця, тому що латина в той час була провідною в науці, усі важливі книги були написані по-латині: «а як нині без латини, коли пів світу і філософів, і шахраїв пише й говорить нею? Як ми можемо не знати, що пишуть і говорять вони? Обкрадені і обдурені залишимося ми без знання тієї мови» [17, с. 132]. Варто виділити в контексті полеміки між Іваном Вишенським та Юрієм Рогатинцем те, що між ними простежується боротьба двох тенденцій і культур. «На думку Юрія Рогатинця, духівництво і віряни мали активно захищати рідну культуру, віру, культуру, традиції. Національно-культурне просвітительство пов'язувалось з церковною проповіддю, а також з закладанням шкіл та друкарень» [22, с. 50–60]. Такі погляди були незмінними у Юрія Рогатинця, натомість Іван Вишенський «стояв на консервативних позиціях, акцентуючи на самовдосконаленні, духовному спасінні через аскетизм і відмову від громадянського життя» [22, с. 50–60].

Окрім церковних подій, Львів активно живе культурним життям, організовуються театралізовані дійства. Зокрема, перша подія, яка описана в романі «Манускрипт з вулиці Руської», стосується Смоленської війни: «полум'я бухнуло в небо, видовище було вражаюче, - подібно напевно горів справжній Смоленськ, трибуна поволі порожніла» [17, с. 19].

У романі Іваничука простежуються важливі зв'язки між подіями. Час від часу у творі (в розмовах героїв, зокрема Юрія Рогатинця) постають обриси повстання, яке очолив Северин Наливайко: «десь там, на просторі, гуляє Наливайко з козаками, а що вони, міщани, можуть вдіяти під цими мурами, безоружні» [17, с. 83]. Роман також має згадку про зародження національно-визвольного руху, який можна простежити в образі юного Богдана Хмельницького. Постать майбутнього гетьмана з'являється на початку твору,

коли той вчиться в єзуїтській колегії, і наприкінці: «Новіцій Зіновій, шістнадцятирічний син реєстрового сотника Михайла Хмеля, котрий служив у одеського старости Яна Даниловича, притулився до комина, на крок відступивши від схоластів Броніслава й Казика. Тільки на крок – більше не можна, вони все одно підійдуть, бо їм наказано опікуватися схизматом Зіновієм, який за час навчання в колегії повинен навчитися бути слухняним, як палиця в руках старця» [17, с. 19].

Отже, культурно-мистецьке життя Львова періоду середньовіччя було насичене активним становленням братських шкіл. Ці школи забезпечували розвиток української молоді, забезпечували книговидавництво, були в епіцентрі важливих історичних рішень і подій. Місто Львів у романі «Манускрипт з вулиці Руської» постає як важливий духовний центр. Всі події, які стосуються церкви не оминають місто. Значна увага приділена Юрію Рогатинцю, який розвивав новітній спосіб мислення у братських школах. Церковна унія вплинула на діяльність братств, церкви, а також не могла бути не зауваженою у літературних обговореннях. Такі дискусії почали називатись полемічними, що свідчило про появу в культурно-літературному просторі Львова і Галичини нової творчості. Особливе місце в цьому контексті займає Іван Вишенський, який висловлює спротив унії, проповідує, навчає і пише полемічні трактати як відповідь опонентам. Саме в боротьбі за права, за церкву і за розвиток українського суспільства змальовує середньовічний Львів Роман Іваничук.

3.2. Епоха «Руської трійці»: культурно-мистецьке життя Львова у романі «Вода з каменю»

У романі Іваничука «Вода з каменю» представлений Львів 30-х років ХІХ століття в період діяльності «Руської трійці». Ключовою постаттю, навколо якої відбуваються події в романі, є Маркіян Шашкевич. Саме йому випала роль здійснити національне піднесення на Галичині і витворити нову українську літературу. Життєвий шлях цього поета не був легким. Його виключили з

семінарії. Перебуваючи за її межами, Маркіян Шашкевич важко переживав це вигнання, бо «трусився від цієї солодкої ілюзії: в тому будинку бруд, фальш і деспотія, а все одно – відокремлений назавжди від нього, ще й проклятий батьком, – відчував себе неприкаяним сиротою...» [16, с. 7]. Та все ж, як зазначає Г. Бурлака, саме в цей нелегкий час у поета формувалася демократичний світогляд [7, с. 118–120] – під впливом подій, які розвивались у місті.

Формування світогляду Маркіяна Шашкевича відбувалось у полікультурному місті, яке змалював у романі Р. Іваничук. Цей світогляд, як зазначає Г. Бурлака, створюється у суспільстві, яке «роздирають соціальні й національні протиріччя» [7, с. 118–120]. Це явище у Львові було показовим у 30-х роках. У романі «Вода з каменю» зображено представників різних верств суспільства: від простої людини до очільника краю [7, с. 118–120]. Усі вони безпосередньо впливають на міське життя, а також на життя головного героя.

У контексті аналізу образу Львова варто виокремити польських діячів, які в романі Іваничука відіграють значну роль. Польська аристократія представлена високими чинами діячів: губернатором Августом Лобковіцем, графом Едмундом Ржевуським. Їм протиставляється життя і діяльність творців мистецтва і літератури, яким не байдужий народ. Зокрема, це стосується драматурга Олександра Фредра, поета Северина Гошинського, депутата Тадея Василевського, письменника і революціонера Міхала Сухоровського.

Міське життя польської аристократії в романі «Вода з каменю» неможливо уявити без балів, які часто справляли губернатор Август Лобковіц та граф Едмунд Ржевуський. Такі бали мали політичне спрямування, на них запрошували посадовців, видатних людей, поетів, потрапити туди можна було лише за запрошенням: «до банкетного залу заходили колишні стольники і чесники, академіки університету і юні марнотратники, які проциндрювали в карти батьківські маєтки...Гостям не було кінця» [16, с. 97]. Окрім цього, бали відбувались у казино, де можна було побачитись з «найвищими духовними

пастирями всіх віросповідань, із старостами циркулів, графами й баронами, а деколи навіть з самим губернатором Галіції та Лодомерії» [16, с. 22].

Мешканці міста також проводили свій вільний час, відвідуючи вистави у театрі, захоплювались творами мистецтва, письменства та музики душевного співця Яся Сакрамента, який «від поспільства не вимагав нічого, а давав йому все, що міг і вмів. У своїй безкорисливості він був подібний до найодержиміших сподвижників совісті: від природи наділений здатністю у всьому знаходити радість, він бачив навколо себе людей, ущемлених бідністю, холодом, голодом, хворобами і від того опечалених, а що сам почував себе завжди щасливим, намагався утішити інших» [16, с. 89].

Поет Олександр Фредро, з яким неоднаразово перетинається Маркіян Шашкевич, спершу постає в романі відомим за комедію «Дами і Гусари», яка збирала «майже стільки публіки, скільки водевіль Сухоровського» [16, с. 25]. Його комедія протиставляється творчості Міхала Сухоровського, адже ці твори змальовують різні верстви населення. Міхал Сухоровський – автор п'єси «Ганнуса з Погулянки», де створено образ жінки, що існувала лише в авторських фантазіях. Вона стала дуже популярною серед простих мешканців міста, бо, як пояснює директор театру Ян Камінський: «чому такі аншлаги? Та лише тому, що львів'яни бачать там себе самих» [16, с. 26].

Розглядаючи спосіб поширення інформації в місті, варто зазначити, що про важливі події мешканці дізнавались доволі швидко. Автор у творі зображає це так: «Цілий тиждень ішла вість із Бродів, прослизаючи шепотом від корчми до корчми, від трафіки до трафіки. Була вона спочатку непевною, сумнівною, як і більшість новин, що народжувались десь там, у Європі, передавалися з таємничим застереженням, мовляв, це тільки для вас, я там не був і не бачив; Лейбусь шепотів до вуха Менделеві, Мендель – Пінкасові, Пінкас – Шльомі, Шльома – Хаїмові; вістка обростала домислами, наче лавина снігом, – так котилися до Львова всі європейські новини, а в самому місті танули, нікого особливо не дивували і мало хто з них вірив – аж поки не з'явилися повідомлення в газетах, бо Франція із своєю Липневою революцією була

далеко, а Бельгія, яка повстала проти Нідерландів, – ще далі. Ця ж вість – про штурм Бельведера у Варшаві – не змаліла, не розтанула, не розсипалася, вона стрімко вкотилася через Краківське передмістя на плац Каструм і вибухнула біля трафіки Арона, мов петарда. Аронові повірили відразу й беззастережно» [16, с. 64]. Звістка про цю подію у місті зродила в серцях мешканців надію на зміни у Королівстві Галіції і Лодомерії.

Після розповсюдження, новина у місті стала обговорюваною серед представників духовенства, вчених, літературних та політичних діячів. Цікавою, зокрема, є дискусія між директором закладу Оссолінських, Костянтином Слотвінським, та бібліотекарем Павлом Любимським про те, що поляки спізнались на п'ять років, бо перед ними були декабристи, які «спиралися тільки на військову силу, а польське повстання буде <...> повинно бути народним» [16, с. 67].

В контексті історичних подій також важливо згадати про Листопадове повстання в Польщі, згадкою про яке розпочинається роман «Вода з каменю». Воно мало вплив на життя міста Львова, тому що ця революція сформувала нову, яка відбувалася вже у культурному просторі. У цьому повстанні брав участь поет Северин Гощинський, який згодом продовжив боротьбу у літературі: «Тієї осінньої неділі 1830 року, коли у Варшаві кадети школи підхорунжих, а з ними й поет Северин Гощинський готувалися до штурму Бельведера, щоб убити намісника Королівства Польського великого князя Костянтина й проголосити Польщу незалежною, у Львові – столиці подібного до Конгресівки Королівства Галіції і Лодомерії, яке належало австрійському цісарству, панувала ідеальна благодущність» [16, с. 3]. У цьому фрагменті можна побачити протиставлення у настроях двох міст – Варшави і Львова.

Листопадове повстання 1830-1831 років було спробою поляків скинути російську окупацію. Повстання кадетів не мало б успіху, якби сейм не узаконив його і не визнав його всенародним. Загонам, що діяли на Волині, було відправлено підкріплення на чолі з Юзефом Дверницьким, який брав участь у поході Наполеона. Корпус під його командуванням звільнив Замостя і Люблін.

Листопадове повстання мало малі шанси на успіх, тому що чисельність польської армії була значно менша, а також не було чітко обґрунтованої єдності щодо мети повстання: одні хотіли повної незалежності, а інші – домовитись із владою через власні амбіції. Однією з основних помилок було те, що повстанці не закликали на свою сторону українських козаків і борців. Найбільша битва Листопадового повстання відбулась поблизу Берестечка під Боремелем. Бої точились не один день, та все ж польське військо щоразу витісняли, і генерал був змушений капітулювати. Військо було роззброєне, більшість офіцерів повернулись до Польщі, сам генерал зазнав вислання, а решту життя провів неподалік Львова. Поразка Юзефа Дверницького стала шоком для повстанців, але на Волині продовжилась боротьба. Листопадове повстання закінчилось поразкою, багато поляків зазнали ув'язнення, чимало з них зупинились у Львові, через те що австрійська влада не влаштовувала гоніння за учасниками повстання [27, с. 1].

У Львові повстання підтримали не всі, та все ж, як представляє події автор, це були сильні за статурою люди, зокрема, Міхал Сухоровський та Йосип-коваль із Круп'ярської. Доля об'єднала цих людей у повстанні та змусила пройти крізь випробування заслання й ув'язнення. Повстання вплинуло і на звичайних містян, і на представників братства, польської богемії, а також «Руської трійці».

У період XIX століття у Львові національну інтелігенцію репрезентувало греко-католицьке духовенство, яке в той час мало право здобувати вищу освіту. Проте духовенство «вживало у школі і в писемній практиці язичіє, мішанину церковнослов'янських, польських, російських слів» [41, с. 32–43]. Народна мова вважалась простою, низькою, селянською і не придатною для літератури, тому служителі уникали її використання. Німецька була мовою видатних романтиків та класичної філософії. Висміювання, почуття меншовартості – це те, з чим стикалися студенти в навчальних закладах. Ідеї національного відродження починають утверджуватися у суспільстві через історичні рухи у Європі, які охопили чехів і поляків [41, с. 32–43]. У цьому контексті велику

роль у культурному, мистецькому і національному відродженні Галичини відіграла "Руська трійця", членами якої були Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький. Автор Р. Іваничук у романі «Вода з каменю» з великою майстерністю змальовує вплив їх діяльності на культурне життя Львова. В образі Маркіяна Шашкевича простежується глибокий патріотизм і любов до рідного слова. Маркіян Шашкевич навчається у братській школі та спілкується з багатьма вченими людьми.

Розглядаючи культурно-мистецьке життя міста Львова на прикладі роману «Вода з каменю», не можемо оминати увагою бібліотеку Оссолінеум, яка стала ключовим центром культурної просвіти, а також місцем, у якому писав свої праці Маркіян Шашкевич. Директором цього закладу був Костянтин Слотвінський, а бібліотекарем – Павло Любимський, у якому юний поет Маркіян Шашкевич вбачав наставника. Саме тут ведуться розмови про польську революцію, сюди навідується Маркіян Шашкевич вивчати стародруки, тут пишуться твори «Руської трійці», заклад стає таємним місцем для зібрань Северина Гошинського, Яна Камінського та інших учасників «Союзу друзів народу».

Постать бібліотекаря Павла Любимського у творі є важливою, адже він пережив чимало подій. Автор зображає його як інтелектуала і людину, яка бореться за свободу свого народу. Павло Любимський листувався і був знайомий з багатьма історичними діячами, зокрема з Костюшком, Сковородою, якого «Любимський бачив в дитинстві» [16, с. 150], Котляревським, Капністом. Життя цієї людини пов'язане з історією народів. Павло Любимський став символом і попередником для наступних поколінь революціонерів, а свою науку життя і боротьби, «плід своєї праці, яку потрібно віддати народові» [7, с. 118–120], доручив Маркіяну Шашкевичу.

Маркіян Шашкевич, перебуваючи в бібліотеці Оссолінських, зачитується «Енеїдою», яку поглинав «із захопленням і подивом; заглиблюючись щораз далі в поему, відчував, як від серця відтає все, що прикипіло до нього за дні тривоги, розпачу й журби, накуп той спав нарешті з душі, мов на пустельному

березі озера брудне лахміття з мандрівника, який після виснажливого переходу побачив чисте плесо й занурився в криштальну, свіжу воду. Маркіян купався в тій воді всю ніч; вигорів гас у лампі, він засвітив свічку; очищувався, міцнів, мандрував крізь ніч разом з козаком Енеєм по всій широкій Україні і зрів її, знедолену й прекрасну, від Ворскли до Дністра, слухав чисту мову, пив її і в незмірній радості пересвідчувався: є вона, і він, оглушений темрявою рутенець, який забув свій родовід, належить до могутнього й живого народу, котрий із святої Полтави дав про себе чути на весь світ величною поемою Котляревського» [16, с. 74]. Завдяки цьому твору, у Маркіяна Шашкевича з'являється ідея про те, що і в Галичині слід писати і творити українською мовою, адже це мова предків, якої не варто цуратися. Шашкевич розпочинає свою перекладну діяльність, обравши твір «Канівський замок» відомого на той час у Львові польського поета Северина Гоцинського. Молодий Маркіян Шашкевич перекладає «поему мовою підлиських селян, він зважився на те, на що ніхто не зважувався досі, і страх, і сумнів притлумлювали радість від вчиненого одчайдушного кроку» [16, с. 85].

Навчаючись у семінарії, Маркіян Шашкевич знайшов однодумців Івана Вагилевича і Якова Головацького. Спільно з ними він заснував гурток «Руська трійця» (слово «руська» в той час мало значення «українська»). У романі Р. Іваничук згадує про руські псевдоніми діячів, якими вони назвалися: «Руслан – Маркіян, Далібор – Іван і Ярослав – Яків зупинилися перед початком діла, яке задумали, і відступати вже не мали права» [16, с. 140]. Ці псевдоніми були символічними: оскільки імена були українськими, то асоціації виникали лише з українським народом. Таким чином вони хотіли виявити свій протест і показати власну національну приналежність. Справа, над якою вони працювали, – національне пробудження свідомості у галичан.

Для «Руської трійці» важливим був зв'язок Галичини з Наддніпрянською Україною. М. Шашкевич у романі «Вода з каменю» у словесній суперечці із Тадеєм Василевським відстоює єдність свого народу, наголошує на його самобутності: «Ні! – народ один. Як чехи і словаки, як іллїрійці і словени, із

своїми діалектами, етнічними особливостями, але ж один, історично один народ. Коли б не "Енеїда", яка жила свіжо в пам'яті, може б, Маркіян і промовчав, але зараз мовчати не міг: він є, співець окремішнього народу, а той народ має свою мову, історію!» [16, с. 80]. У цих словах Маркіяна Шашкевича відображено настрої галицької інтелігенції: «Роздерли Польщу сусіди із земель примежних, але ж вона одна. Розшматували й Україну, та вона єдина...» [16, с. 80], – а також розуміння того, що національна ідентичність є вкрай важливою і не варто забувати про своє коріння.

Гуртківці також робили все для того, щоб відродити фольклор, мову і національну історію в мешканців краю. Вони записували перекази, легенди, пісні на околицях Львова, досліджували Галичину, Буковину, Закарпаття. Діячі «Руської трійці» мали за мету «внести в літературу мовні скарби свого краю і тим самим збагатити загальноукраїнську літературну мову. А тому повинні ходити від села до села і все записувати...» [16, с. 183].

Основою будь-якої літератури є мова народу. У той час у Львові велись дискусії щодо запровадження латинки. Діячі гуртка виявили свій протест, ставши на захист української мови і кириличного письма. У романі Іваничука на цю тему цікаво дискутує Шашкевич: «церковні книги, – мертвеччина, дорогий Іване, а ми задумали воскресити живу літературу – живою мовою, якій органічно відповідає тільки один алфавіт – руська азбука, бо вона відтворює всі звуки, зберігає ритміку, тональність, пісенність нашої мови, зрештою її сутність. Література будь-якого народу повинна зародитися з власних надр і традицій, зацвісти на своїй власній ниві, щоб не була подібна до того райського птаха, який не має ніг, а тому висить у повітрі!» [16, с. 237].

Члени «Руської трійці» стали зачинателями мовного відродження на Галичині. Першою спільною працею була збірка поезій та перекладів українською мовою. Цей момент у «Воді з каменю» автор зобразив так: «Руслан вийняв з шухляди стола оправлений у коленкор зошит, розгорнув: на титульній сторінці великими кириличними буквицями було виписано "СИН РУСИ", а під заголовком – дрібними літерами – "Собраніє стихотворів в руськім

язику". Він подав зошит побратимам, мовив: – Я сам склав цей збірник, а бачу, що сил в одного мало. Доповнимо сукупно історичними матеріалами, адже стільки їх розкопали в Дикові, можливо, інакше назвемо альманах і видамо...» [16, с. 141].

Ця збірка була своєрідним закликком до єднання і національного пробудження, а продовженням збірки став альманах «Зоря». «Руська трійця» прагнула просвітити народ, а їхні праці мали «стати для народу світанковою зорею» [16, с. 186]. Творчу діяльність гуртка можна охарактеризувати словами із роману Іваничука: «Світи, зоре, на все поле, поки місяць зійде» [16, с. 187].

Цензура – і віденська, і львівська – заборонила публікацію «Зорі». «Проте навіть у ці складні й несприятливі часи діячі гуртка не припинили активно працювати. Ламаючи консервативну традицію, яка передбачала виголошення офіційних церковних промов латиною, польською чи німецькою, Маркіян Шашкевич і ще двоє його друзів із «Руської трійці» прочитали релігійно-моральні проповіді у трьох церквах Львова українською мовою» [41, с. 32–43]. Цю подію яскраво описано такими словами з роману: «у притворі Успенської церкви на Руській <...> братчик <...> додає видрукувану руськими літерами листівочку, озаглавлену великими кириличними буквами "Голос галичан"» [16, с. 258]. Таке явище було незвичним для львів'ян, «прихожани приглядаються до листівки й дивуються: похвальна вірша написана звичайною мовою, якою вони розмовляють вдома – такого ще не бачили й не чули» [16, с. 258]. Мешканці міста були здивовані: «паства слухає і повірити не може, що під склепінням, де служба Божа завжди правиться церковнослов'янською, а проповіді виголошуються по-польськи, хтось заговорив до неї рідною мовою, і звучить вона не на ярмарку і не в брудних провулках, а в храмі, і нема в тій мові буденної грубості, а піднесеність і святковість – хто це глаголить по-простому молитву високим небесам?» [16, с. 258]. Ця подія мала неабиякий вплив на культурне піднесення українців у Галичині.

Продовжувачем національного пробудження є альманах «Русалка Дністрова», який був успішно надрукований і продовжував традиції «Зорі».

Робота була новаторською, це перший фольклорно-літературний альманах, написаний українською мовою. Як зазначає герой роману, саме з діяльності трійці «із тих вод, немов Афродіта з морської піни, немов русалка з дністровських плес, вирине наша народна література <...> А перша книга називатиметься "Русалка Дністрова"» [16, с. 260]. Так і сталося: альманах започаткував на західноукраїнських землях нову українську літературу.

Отже, Львів ХІХ століття став культурно-мистецьким центром Галичини, науки і української мови. У цей період часу відбувалось чимало повстань, революцій, які вплинули на свідомість українців. Діяльність «Руської трійці», яка змальована у творі Р. Іваничука, відіграла велику роль у національному відродженні українства. Фольклорні матеріали, література і питання мови – це ключові аспекти діяльності Маркіяна Шашкевича, який є головним персонажем твору «Вода з каменю». Цей роман правдиво і водночас творчо зображає настрої, події, мистецьке життя Львова у той період часу.

3.3. Львів епохи *fin de siècle* у романі Романа Іваничука «Шрами на скалі»: період життя і творчості Івана Франка

Роман «Шрами на скалі» Р. Іваничука описує суспільно-політичне та літературно-мистецьке життя Львова на початку ХХ ст. [14, с. 5–9]. Центральною постаттю роману є Іван Франко та його культурно-мистецька, просвітня діяльність. Львів у цьому романі постає як місто важливих культурних зв'язків, на вулицях якого можна зустрітися з видатними письменниками, поетами та артистами. Це місто, де розвиваються гуртки, літературні групи, своєрідна Галицька столиця письменства.

Роман «Шрами на скалі» складається з трьох історичних площин. Перша площина стосується часу князювання Данила Галицького – ХІІІ ст. Друга площина представляє Львів у період життя Івана Франка – початок ХХ років, а остання площина – це сучасність автора: 80-ті роки ХХ ст. [14, с. 5–9]. Ці історичні періоди в сукупності дають авторові змогу глибше проаналізувати творчу діяльність і життя великого письменника Івана Франка.

Культурна подія у Львові, яка закладена в основу роману, стосується дня, «коли в 1913 році у Галичині урочисто святкували сорокарічний ювілей діяльності письменника» [14, с. 5–9]. У контексті аналізу твору, неможливо оминати увагою деталь із газети, яка зацікавила Р. Іваничука, про те, що «у травні 1913 року, кілька його учнів вибрались до Урича й на Камені вибили пам'ятний напис на честь Каменяра» [18, с. 3]. Роздумуючи про це, письменник дійшов до висновку, що Іван Франко не просто так цікавився історією Тустанської твердині. Автор вважає, що «Франко в той час мусив замислюватись над долею рідного народу у світовій завірюсі» [18, с. 4]. Варто зазначити, що автор роману з великою майстерністю відтворив постать Івана Франка, аналізуючи різні віхи життя поета аж до святкування його сорокаріччя творчої діяльності. Особливу увагу письменник приділив поетові, який жив і творив у Львові в той період, що був для митця найскладнішим.

Львів у «Шрамах на скалі» постає як місто, де на вулицях можна зустріти видатного Каменяра чи наткнутися на скрипаля і талановитого художника Івана Косинюка, який щойно повернувся з Америки. Р. Іваничук зображає Франка і в буденних ситуаціях, наприклад, під час його візитів до фриз'єра Голембйовського, і серед літературно-мистецької богеми (зустрічі з Петром Карманським, Василем Пачовським, Михайлом Яцковим, Станіславом Людкевичем). Автор (через різноманітні дискусії, листи чи спогади персонажів) представляє видатних людей, які залишили слід в українській літературі. У романі згадується постать Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша і його дружини Ганни Барвінок, Миколи Костомарова; листи Івану Франку пише Леся Українка (розповідає про неприємну ситуацію з її портретом, який намалював художник Іван Труш); у своїх дискусіях персонажі апелюють до Володимира Гнатюка, Адама Коцка, Миколи Гулака та навіть видатного вченого Івана Пулюя, винаходами якого цікавиться Альберт Ейнштейн [24, с. 230–237].

Літературно-мистецьке і культурне життя тогочасного Львова відбувалося під впливом угруповань, відомих за кордоном, – «Молода

Польща», «Молода Німеччина». У Львові за аналогією сформувалась «Молода муза», назву якій, як зазначає автор роману, подарував новеліст і критик Михайло Яцків: «У його збірці новел "Казка про перстень" є прекрасна річ – "Доля молоденької музи", в якій захована символічна згадка потреби творення, вона формується у словах: "Якби він любив мене, то відчув би, що я тут". Не знати, а підсвідомо через свій талант відчутти – де муза! Звичайно, якщо той талант є... Та вам цей секрет напевно знайомий. Артистична творчість не сміє бути ні боною, ні нянькою, ані пропагатором, бо єдиною її функцією є внутрішня потреба творця, яка в жодну розумову шухляду не вкладається» [18, с. 102]. Також вплив польських модерністів відбувався через творчі контакти письменників. Зокрема, Р. Іваничук розповідає про зустріч Василя Стефаника у Кракові в кав'ярні «Pod balonikiem» з польськими колегами.

Представниками польської богеми в романі є Станіслав Пшибишевський, Ян Каспрович, Владислав Оркан, Казимир Тетмаєр – учасники гуртка «Молода Польща». Вони по-своєму трактують мистецтво і літературу. Письменник Станіслав Пшибишевський «перебував тоді на вершині своєї діяльності, ним захоплювалась літературна молодь Європи» [18, с. 36], він вважав, «що мистецтво не належить жодному народові, не служить жодній ідеї, жодному суспільству» [18, с. 35], він критикував Івана Франка, але називав Василя Стефаника справжнім українським письменником того часу.

Слід зазначити, що постать Івана Франка як відомого критика мала значний вплив на літературні ідеї, на зацікавлення та становище поетів у Львові. Думка Івана Франка про той чи інший твір часто була нищівною, тому його критичних статей остерігались. Отримати хороший відгук від українського титана праці було великою рідкістю. Франко часто нещадно критикував авторів, здебільшого українських, хоча не оминув також відомого літератора Станіслава Пшибишевського: «він накинувся на Пшибишевського з нагайкою, щоб вигнати його з літератури, як виганяв Ісус міняйлів з храму, оголосив його творчість безтямною й абсурдною фразеологією, в якій нормальна людина не може нічого зрозуміти, самого ж автора назвав

божевільним» [18, с. 36]. Здебільшого Франко звертався все-таки до творчості українських письменників: Стефаника назвав «абсолютним паном форми» [18, с. 36] (і не без причини), не оминув увагою творів української «Молодої музи». Багатьох критикував, у кожному вбачав щось своє, та попри все, умів знаходити справжні таланти.

Коли у Львові відзначали сорокаріччя творчої діяльності Франка, то літературне середовище згадало про конфлікт Івана Яковича з молодим літератором Остапом Луцьким. З цим літератором у Франка були непрості взаємини, оскільки Остап Луцький «десять літ тому під псевдонімом "Лунатик" склав пасквіль на Франка, за що Франко у своїй знаменитій відповіді "Лунатикові" назвав його мавпою; від Луцького аж тепер відвернулась громадськість, а найперше осудили його члени угруповання "Молода муза", котрі вважали Луцького своїм ідеологом» [18, с. 14].

Постать критика неодноразово згадувалась і в колі письменників «Молодої музи», які часто проводили свої літературні вечори у львівській кав'ярні, де любив бувати сам Франко. У контексті такої розмови критик Михайло Яцків характеризує життя Івана Франка такими словами: «життя, яке стало символом титанічної праці, - це життя Франка. Його талант – прокляття для нього самого, а не для його продукції <...> Тільки подумай: він міг стати шанованим і багатим професором, а не став ним, бо сам для себе шукав негод, бо йому велено було навчити весь народ, а не тільки якусь його частку. Він не помер малим хлопчиком під оборогом, коли доля призначила йому врятувати народ від темряви, а за цей подвиг отримував тільки страждання <...> Залізо й камінь не витримали б стільки, скільки його дух. Міг він тисячу разів зневіритися: відвертав на Діл град, не зірвався з урицьких скель, не вмер у тюрмі від тифу, не впав, коли його гнали етапом, бо його ж цькують чужі й свої, а він робить один те, для чого в інших народів працюють цілі академії. Ми шукаємо символів – ось вам символ!» [18, с. 103]. Ці влучні слова, які автор вклав в уста Михайлу Яцківу, в контексті того періоду часу, коли на устах в

усіх на Галичині було свято з дня сорокаріччя творчої діяльності поета, відображають сильний дух митця, його незламність і велику силу волі.

В. Корнійчук зазначає, що автор не тільки художньо інтерпретує реальні колізії Франкової епохи, що стояла на порозі великих потрясінь. Він також намагається відтворити почуття і психічний стан письменника, заглянути у душу, вловити хід думок. Таким кроком назустріч Франкові стало осмислення поеми «Мойсей», яка, за романом, була написана із спогадів про коломиїську тюрму [24, с. 230–237]. Поема «Мойсей» стає для Франка твором про пророка і народ: у ній вміщено усі переживання і настанови майбутнім поколінням.

Окрім цього, варто зазначити, що автор в образі «Мойсея» вбачає самого Івана Франка. Поема «Мойсей» відображає конфлікт вождя з народом. Якщо провести паралель із Франком, то можна сказати, що він є тим уособленням вождя, який конфліктує з іншими – через настанови, критику. У поемі засуджується зрада національних інтересів, а Іван Франко все життя відстоював ці інтереси, не викривав тих, хто їх зраджував. Показовим є випадок із Пантелеймоном Кулішем, останні роки якого аналізує письменник: «останні дні свого життя він затруїв якоюсь хворобливою, ба навіть дикою злістю на український народ, в один голос із Сенкевичем висміював нашу історію, називаючи козацькі літописи й думи вигадками сліпих кобзарів» [18, с. 64]. Франко все своє життя творив для народу, чим і виконав ідею поеми «Мойсей».

Усе-таки в останні роки життя поет задумується над своїм творчим доробком, над тим, який твір найбільше його прославить – чи буде це поема «Мойсей»? Ці роздуми Іваничук зобразив у такому фрагменті: «для того, щоб стати знаменитим поетом, досить "Зів'ялого листя"; ім'я доброго прозаїка завоювало йому оповідання "На дні"; написавши статтю "Література, її завдання і найважливіші ціхи", він став видатним критиком; ученим його називають за працю "Варлаам і Йоасаф"; діти багатьох поколінь будуть зачитуватися "Абу-Касимовими капцями" – для закарбування свого імені в літературному процесі досить одного з цих творів; але ж на підставі жодного з них не назвеш себе навіть бакалавром усенародної педагогіки: праця

національного Вчителя мусить мати вінець – твір, який би синтезував усі проблеми народного життя, був пройнятий людським стражданнями й радіощами, думками й мріями, став ніби валютним фондом у скарбниці педагога. Чи написав я такий твір? А якщо й спотужився на нього і називається цей твір "Мойсей" – чи насправді він став тією золотою брилою, яка забезпечує вартість розмінної монети?» [18, с. 189].

Тема вождя і народу, протиставлення митця і князя присутня також в іншій хронотопній площині роману, яка представляє взаємини Митуси і Данила Галицького. Данило Галицький порівнюється в творі з терном, а Митуса – з тисом. Ту ж аналогію проводить Франко, який, звернувшись до проблеми вождя в поемі «Мойсей», «показав його в образі терну – колючого й відданого народові» [18, с. 39–40].

У проблемі «Бунту Митуси» Іван Франко став на сторону незалежного співця, через ідею невмирущості слова [24, с. 230–237]. Митуса був придворним співцем, який не один раз возвеличував діяльність князя у своїх піснях, за це Данило і любив Митусу, проте князь наказав знищити болохівські землі, звідки походив співець, через те, що вони платили данину орді і не хотіли підкоритися Данилу: «яра лють добиралась до серця князя на невдячний люд: чей же не про себе він дбає, а про землю руську; скільки труду взяв на свої плечі, щоб уміцнити її, а скільки принижень зазнав від бояр, і від сусідів, і ворохобних князів болохівських, що запродались орді й данину справно їй платять» [18, с. 8]. У розмові з Данилом, Митуса пояснює, чому не приїхав на прохання князя: «вільний, князю, хоч мої руки і зв'язані. Не захотів іти до тебе. Мій Болохівський край ти сплюндрував, убити можеш і мене... А може, ти захотів стільки страченого на Пониззі люду замінити мною одним?» [18, с. 44]. Та не зміг князь простити Митусі непокори, мусив убити, як того велів закон, хоч і картав себе за цей вчинок постійно, але й Митуса не поступався князеві: «Якщо погоджусь стати твоїм придворним співцем, то хіба моя згода стане тією ж самою смертю, до якої хочеш присудити мене за непокору? Ба ні, удвоє гіршою. Бо насильницька смерть пісні моєї не уб'є, покора ж – навіть не

народить. Воля твоя, княже. Все гине на землі, та ніщо не зникає безслідно: залишається пам'ять – добра і зла» [18, с. 115]. Постаті Митуси і Данила Галицького «"здобули історичну протяжність, сформували основну ідею твору – місію митця в суспільстві, і його ставлення до слова і відповідальності за нього, тієї ваги, яка сплачується самим життям"» [див.: 24, с. 230–237]. Ім'я Митуси асоціюється із втіленням непокори і бунту проти тиранії. Цей образ простежується і в постаті Івана Франка як непереборного і вірного своїй справі співця.

У Львові зламу XIX і XX століть також ведуться розмови на політичні теми, зокрема про відкриття кафедри у Львівському університеті і обрання того, хто очолить цю кафедру з українців. Згадується маніфестація студентів, а також смерть Адама Коцка, який очолив повстання проти визнання Львівського університету повністю польським.

Отже, Львів в епоху Франка постає містом, де твориться нове українське літературне середовище. Місто стає центром творчості, політичної діяльності, продовжує називатися культурною столицею Галичини. Іван Франко як видатна постать того періоду відіграє головну роль у романі «Шрами на скалі». Франко, який живе і творить у Львові, формує нові тенденції і в літературі, і в літературній критиці. Львів, куди з'їжджаються відомі діячі культури з усієї України, стає своєрідною меккою для реалізації творчого потенціалу митців.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Історичні романи Романа Іваничука важливі для аналізу також з огляду на представлене в них культурно-мистецьке життя Львова, оскільки кожен роман по-своєму розкриває проблеми і виклики, які існували у місті в певну епоху.

Роман «Манускрипт з вулиці Руської» змальовує Львів у час активної діяльності братств, які були поштовхом для розвитку української культури. Братства стали осередками науки, центрами, де відбувались епохальні події і приймалися важливі рішення для духівництва. Очільником братства в романі є Юрій Рогатинець, з уст якого відкриваються важливі для суспільства того часу

проблеми: розвиток друкарства, єдність церкви, соціальна нерівність у місті. Важливою темою для міста у той період часу була Берестейська церковна унія, яка мала як своїх прихильників, так і тих, хто виступав проти. Суперечки і дискусії між духовенством щодо унії сформували нове явище у літературному просторі, а саме – полемічну літературу. У цьому контексті варто виділити образ аскета Івана Вишенського, який проповідує і є взірцем для багатьох церковних діячів того часу. Іван Вишенський – автор відомих полемічних трактатів того періоду.

У романі «Вода з каменю» культурно-мистецьке життя відбувається у післяреволюційний період. Львів стає культурною столицею Галичини. Події, які відбувались в інших країнах, знайшли відгук серед українців. У той час все ще залишається актуальною проблема соціальної нерівності українців. Культурно-мистецьке життя Львова репрезентує діяльність «Руської трійці», учасники якого відіграють значну роль у національному становленні, а також у продовженні розвитку нової української літератури у Галичині. Центральною постаттю роману є Маркіян Шашкевич, який бореться за історичну пам'ять, відстоює українську мову і гуртує однодумців навколо себе.

У «Шрамах на скалі» культурно-мистецьке життя Львова відображається у діяльності головного героя роману Івана Франка. Центральною подією міста стає святкування ювілею письменника. Львів у цьому романі постає як місто, в якому живуть і творять важливі культурні, політичні, наукові, літературні діячі. Це місто, у якому твориться новий український літературний і мистецький простір.

ВИСНОВКИ

Львів – унікальне місто з огляду на свою історію та культуру, тому воно часто було предметом дослідження у літературознавстві. Текст міста формують просторові координати, архітектура, вивіски та написи, персоналії, історичні події, обряди, легенди, побут міських мешканців. Художні тексти про місто створюють своєрідний архів пам'яті. Таким архівом можна вважати історичні романи Романа Іваничука. У романах «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Шрами на скалі» найкраще відтворено міський текст Львова. У цій роботі здійснена спроба аналізу тексту Львова в історичних романах Романа Іваничука через часопросторові координати міста та культурно-мистецьке життя.

У першому розділі зосереджено увагу на теоретичній проблемі міського тексту та загальній характеристиці історичної прози Романа Іваничука. Перша розвідка про міський текст бере початок у ХІХ ст. У науковий обіг це поняття ввели вчені В. Топоров та Ю. Лотман. У працях естонського вченого Ю. Лотмана текст міста розглядається через призму семіотики, в якій важливу роль відіграє символіка, знаки, а також простір. Дослідження цих учених мали вагомий вплив на українських та світових літературознавців та культурологів (Р. Барт, М. Бютор, В. Беньямін). Тема міста стала провідною у різних сферах науки, зокрема у соціології та культурології. У літературознавстві місто як текст часто досліджують із перспективи історичної пам'яті.

Із швидкими темпами розвитку науки і суспільства, тема міста стає центральною у художніх творах світових модерністів, таких як В. Вульф, Дж. Джойс, М. Пруст, Ф. Кафка та інших. Урбаністична тематика знаходить відгук і в українських письменників: В. Підмогильний, М. Хвильовий, Ю. Щербак та інших. Проте особливе місце посідають твори історичного романіста Романа Іваничука, у яких автор апелює до міської пам'яті. Усі романи Іваничука об'єднує спільна тема історичної пам'яті та ідея захисту української мови та культури. Топос Львова стає центральним у таких творах

письменника, як «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Шрами на скалі».

Другий розділ цієї роботи присвячений аналізу Львова у романах Романа Іваничука через часопросторові координати: простір середньовічного Львова представлений у романі «Манускрипт з вулиці Руської», Львів першої половини ХІХ століття – у романі «Вода з каменю», а львівський простір на зламі ХІХ і ХХ століть проінтерпретований у романі «Шрами на скалі».

У романі «Манускрипт з вулиці Руської» простір Львова змальований наприкінці епохи Середньовіччя. У цьому романі простір міста формують вулиці Львова: Руська, Шкотська, Вексклярська. Письменник також формує простір міста через площі, квартали (руський, єврейський та вірменський). Автор не оминає увагою кам'яниці, фонтани, оборонні споруди та околиці міста. У цьому романі письменник також апелює до звукового образу, зокрема при описі дзвону на вежі Корнякта. Усі ці об'єкти і координати формують часопростір середньовічного Львова у романі.

Натомість у романі «Вода з каменю» Іваничук акцентує більше на середмісті і передмісті. Текст міста тут прочитується через будівлі, які були в період 30-тих років ХІХ ст. осередками культури та розваг. Такими в романі є будівлі бібліотеки Оссолінеум, театру, казино Гехта. Особлива увага приділена описові львівських пивниць того періоду, в яких любили бувати мешканці міста різного соціального статусу, зокрема: пивниця «Унтер цвайундфірціг», «Пекелко», «Під тигром» та інші.

У романі «Шрами на скалі» простір міста найповніше відображається у районі Софіївка, в якому жив герой роману Іван Франко, та через ті вулички і заклади, які були звичними для маршруту письменника. Наприклад, Роман Іваничук змальовує вулицю Академічну, на якій розташована улюблена фризієрня Франка, вулицю Зиблікевича, вулицю Хорунщини, вулицю Шкотську, не оминає згадки про вулиці Руську і Підвальну. Також простір міста у цьому романі формується через кав'ярні, які були важливими культурними осередками: тут збиралась наукова, літературна, політична еліта

Львова. Взаємозв'язок між містом і суспільством проявляється через кав'ярню «Монополь», кав'ярню «Шнайдера», «Шкотську», у яких часто можна було зустріти письменників із угруповання «Молода муза» та Івана Франка. Простір міста відчитується у романі через пам'ятник святому «Яну з Дуклі», а також через Винниківський ліс та Кайзервальд (Знесіння).

У третьому розділі проаналізовано культурно-мистецький Львів в історичній прозі Романа Іваничука. Зокрема, йдеться про Львів часів Юрія Рогатинця та Івана Вишенського в романі «Манускрипт з вулиці Руської», про епоху «Руської трійці» та культурно-мистецьке життя Львова в романі «Вода з каменю» і про Львів епохи *fin de siècle* у романі Романа Іваничука «Шрами на скалі» (про період життя і творчості Івана Франка).

У період життя Юрія Рогатинця та Івана Вишенського Львів був важливим духовним центром. Культурне життя в цей час творилося в братських школах, які були осередками науки. Окрім цього, у місті точилась актуальні дискусії через Берестейську унію, які стали поштовхом до виникнення полемічної літератури, що стала новим явищем в українському письменстві того періоду. Культурно-мистецьке життя міста в романі «Вода з каменю» розкривається через діяльність членів гуртка «Руської трійці». Маркіян Шашкевич в романі піднімає актуальне питання мови та української абетки, а разом з Іваном Вагилевичем та Яковом Головацьким формує нову українську літературу на Галичині, видавши альманах «Русалка Дністрова». У «Шрамах на скалі», культурно-мистецьке життя Львові відображене через діяльність письменників «Молодої музи» та Івана Франка. Творчі здобутки і особистість Івана Франка мали неабиякий вплив на розвиток літератури і культурного життя у місті, адже навколо ідей Каменяра гуртувались молодші поети, діячі науки. Львів зламу століть постає у цьому романі як центр культурного і мистецького життя Галичини.

Отже, проаналізувавши романи Романа Іваничука «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю» та «Шрами на скалі», можна стверджувати, що вони є важливими не лише з історичної точки зору, але і з літературознавчої.

Матеріали цієї роботи є актуальними для майбутніх досліджень теми і проблеми «міста як тексту» в українському літературознавстві, а також для детального вивчення творчості Романа Іваничука.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. Уміти розмовляти з читачем: Роздуми над творами Романа Іваничука. // Слово і час. 1987. №5. С. 124–128. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20170327-umiti-rozmovlyati-z-chitachem-rozdumi-nad-tvorami-romana-ivanichuka> (дата звернення 16.09.2023).
2. Белетристика в науковому товаристві ім. Шевченка: веб-сайт. URL: <https://encyclopedia.com.ua/entry-229> (дата звернення: 12.07.2023).
3. Белімова Т. Топос Львова у сучасній українській прозі // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки. 2015. № 5. С. 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2015_5_3. (дата звернення: 15.11.2023).
4. Берестейська церковна унія: веб-сайт. URL: https://vue.gov.ua/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%8F_1596 (дата звернення: 10.10.2023)/
5. Блекер У. Пост-катастрофічний міський текст: читання міста в післявоєнній Східній та Центральній Європі // Місто: історія, культура, суспільство. 2020 №8. С. 45–53.
6. Божко Н., Цубов Л. Культурно-мистецькі заклади Львова наприкінці XVIII–XIX століть та їх вплив на розвиток міста // Історико-культурні студії. 2016. № 1. В. 3. С. 13–19. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bozhko_Nataliia/Kulturno-mystetski_zaklady_Lvova_naprykintsi_XVIII_XIX_stolit_ta_ikhnii_vplyv_na_r_ozvytok_mista.pdf (дата звернення: 15.11.2023).
7. Бурлака Г. З глибин історії. Донбас. 1983. №4. С. 118-120. Рец. на книгу: Вода з каменю. Р. Іваничук. URL: <https://lib.if.ua/exhib/1236260046.html> (дата звернення: 17.11.2023).
8. Винничук Ю. Кнайпи Львова. Вид. 3-тє, перероб. й доп. Львів: Піраміда, 2005. 289 с.

9. Гірняк М. Символи-домінанти у романах Романа Іваничука «Вода з каменю» та «Саксаул у пісках»: семіотичні механізми та параболізація тексту // Українське літературознавство. 2020. № 85. С. 208–226.
10. Горбач Н. Людина як суб'єкт історії в романі «Бо війна війною» Р. Іваничука // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2013. № 3. С. 42–47. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vznu_fi_2013_3_10%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vznu_fi_2013_3_10%20(1).pdf) (дата звернення 16.09.2023).
11. Гусейнова О. Місто як палімпсет: до теорії текстуалізації міського простору // Волинь філологічна: текст і контекст. 2009. № 1. Т. 7. С. 95–100.
12. Єзуїтський сад і його історичні цікавинки: веб-сайт. URL: <https://photo-lviv.in.ua/yezuyitskyj-sad-i-jogo-istorychni-czikavynky/> (дата звернення: 12. 11. 2023).
13. Єременко О., Баранова О. Українці на чужині: варіативність буття (за романом «Мальви» Р. Іваничука) // Літературознавство і школа. Українська література в загальноосвітній школі. 2012. № 5. С. 2–4. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ulvzsh_2012_5_2%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ulvzsh_2012_5_2%20(2).pdf) (дата звернення: 12.08.2023).
14. Єременко О., Пишна Д. Жанрово-стильові домінанти роману-біографії «Шрами на скалі» Р. Іваничука // Філологічні трактати. 2011. №4. Т. 3. С. 5–9.
15. Єромленко В. Персонажі Вальтера Беньяміна: веб-сайт. URL: <https://vpered.wordpress.com/2010/12/30/yermolenko-benjamin/> (дата звернення 16.09.2023).
16. Іваничук Р. Вода з каменю: роман. Львів: Каменярь, 1982. 261 с.
17. Іваничук Р. Манускрипт з вулиці Руської: історичний роман. Львів: ЛА «Піраміда», 2004. 204 с.
18. Іваничук Р. Шрами на скалі: роман. Львів: Каменярь, 1987. 213 с.

19. Іванченко Р. Історична проза і міфи (Роздуми над проблемою) // Філологічні науки. 2008. №2. С. 93–96. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/ivanchenko.pdf (дата звернення: 4.01.2023).
20. Ільницький М. Історія крізь призму духовності: візія Романа Іваничука // Слово і час. 2019. № 5. С. 14–20.
21. Казино Гехта з боку вулиці Маєрівської: веб-сайт. URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/915> (дата звернення: 12. 11. 2023).
22. Капраль М. Брати Рогатинці – старійшини львівського Успенського братства // Україна в минулому. Львів. 1992. Вип.2. С. 50–60.
23. Карповець М. Місто як світ людського буття: монографія. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2014. 258 с.
24. Корнійчук В. Образ Івана Франка у романі «Шрами на скалі» Романа Іваничука // Українське літературознавство. 2008. Вип. 70. С. 230–237.
25. Лаврінович Л. Урбаністичний час у новітній українській прозі: минуле vs сучасність // Актуальні проблеми слов'янської міфології. 2010. Вип. XXII. Ч. I. С. 310–320.
26. Лесняк Ю. Нове моделювання часопростору у новелах Миколи Хвильового // Закарпатські філологічні студії: науковий журнал. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип.9. Том 2. С. 191–196.
27. Листопадове повстання 1830-1831 рр – боротьба на теренах України: веб-сайт. URL: <https://www.rowne.pl.ua/archives/3763> (дата звернення: 15.11.2023).
28. Лукавенко В. Образ міста у «Вступній новелі» та «Арабесках» М. Хвильового // Актуальні проблеми слов'янської філології. 2010. Вип. XXIII. Ч. 2. С. 160–168.
29. Львівські французи і перші у місті масони. Родина Лшоншан де Бер'є: веб-сайт. URL: <https://lviv.travel/ua/news/lonshan-de-berie> (дата звернення: 12.11.2023).

30. Майстрові українського роману Романові Іваничуку сьогодні виповнилося б 90: веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29965315.html> (дата звернення: 12.08.2023)
31. Мельник Б. Вулицями старовинного Львова. Львів: Світ, 2001. 272 с. URL: <https://archive.org/details/vullvova/page/99/mode/2up>
32. Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості королівського столичного міста Галичини. Львів: Центр Європа, 2008. 383 с.
33. Мельнікова Ю. Генеза історичного роману в українському літературознавстві як однієї із модифікацій жанру // Актуальні проблеми слов'янської філології. 2010. В. XXIII. Ч. 2. С. 55–66.
34. Метаморфози львівських вулиць. Вулиця Коперніка: веб-сайт. URL: <https://photo-lviv.in.ua/metamorfozy-lvivskyh-vulyts-vulytsya-kopernyka/> (дата звернення: 12. 11. 2023)
35. Моторнюк І. Новітній Валенродизм: що це таке? // Слово і час. 2004. № 12. С. 27–35.
36. Набитович І. Пам'ять, історична проза та формування національної ідентичності // Слово і Час. 2022. № 4. С. 45–57.
37. Нагорняк Б., Пустовіт Т. Джерела формування історичного роману в українській літературі: веб-сайт. С. 1–3. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/13224-47234-1-PB%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/13224-47234-1-PB%20(3).pdf) (дата звернення: 12.07.2023).
38. Насмінчук Г. Історіософські аспекти роману «Манускрипт з вулиці Руської» Р. Іваничука // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2013. Вип. 34. С. 375–379 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2013_34_105
39. Насмінчук Г. Наративні стратегії роману "Манускрипт з вулиці Руської" Р. Іваничука // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2013. Вип. 33. С.

- 220–224. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20211112-narativni-strategiyi-romanu-manuskript-z-vulici-ruskoji-r-ivanichuka> (дата звернення 16.09.2023).
40. Отрішко М. Місто як культурний текст // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2019. № 31. С. 98–103.
URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/226/194> (дата звернення: 12.04.2023).
41. Паламарчук Н. Роль «Руської трійці» у пробудженні національної свідомості західних земель України // Сторінки історії: збірник наукових праць. 2016. Вип. 41. С.32–43.
42. Панченко В. Балада про мальви // Літературна Україна. 2019. 18 травня. №19-20. С. 13–14. URL: https://elib.ukma.edu.ua/OA/Articles/Panchenko_Balada_pro_malvy_fenomen.pdf (дата звернення: 12.08.2023).
43. Перший постійний міський театр у Львові, або «розваги на трунах»: веб-сайт. URL: <https://photo-lviv.in.ua/pershyj-postijnyj-miskyj-teatr-u-lvovi-abo-rozvahy-na-trunah/> (дата звернення: 12.11.2023).
44. Семенюк Л. Образ Івана Вишенського в романі Василя Шевчука «Битва, або сім заб'ячених Івана з Вишні» // Літературознавство і фольклористика. 2008. Р. I. С. 145–150.
45. Сікора Г. Текст міста як лінгвістичний феномен // Українська мова. 2016. № 4. С. 122–135. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ukrm_2016_4_10%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ukrm_2016_4_10%20(2).pdf) (дата звернення: 02. 04. 2023).
46. [Слабошпицький М. Озватися голосом з історії // Вітчизна. 1984. № 2. С. 196–199. URL: https://lib.if.ua/exhib/1236260361.html](#) (дата звернення 16.09.2023).
47. Федорак Н. «Вічні» образи в інтерпретації Романа Іваничука // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. Вип. 21. С.782–786.

48. Фоменко В. Своєрідність зображення взаємодії людини та урбанізованого соціуму в українській художній прозі // Актуальні проблеми слов'янської філології. 2010. Вип. XXIII. Ч. 3. С. 192–202.
49. Харлан О. Міський текст в історичній ретроспективі (Зінаїда Тулуб «Людолови»): веб-сайт. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=25565> (дата звернення: 4.01.2023).
50. Читати місто як текст. Конспект лекції Уіллема Блекера: веб-сайт. URL: <https://www.prostranstvo.media/uk/chytaty-misto-yak-tekst-konspekt-lekcziyi-uillema-blekera> (дата звернення: 12.04.2023).
51. Чого більше в історичній прозі: антуражу чи самоусвідомлення: веб-сайт. URL: <https://archive.chytomo.com/news/istorichna-proza-anturazh-chi-samousvidomlennya> (дата звернення: 12.07.2023).
52. Шпиталь А. Українська урбаністика: минуле, сучасне... майбутнє? // Слово і Час. 2008. № 10. С. 103–104.
53. Cities in modernist literature – 20th century – The British Library: веб-сайт. URL: <https://www.bl.uk/20th-century-literature/articles/cities-in-modernist-literature> (дата звернення: 05. 06. 2023).
54. City as Character. Lapham's Quarterly: веб-сайт. URL: <https://www.laphamsquarterly.org/roundtable/city-character> (дата звернення: 02.04.2023).
55. Wallach Y. A City in Fragments: Urban Text in Modern Jerusalem: веб-сайт. URL: <https://www.sup.org/books/extra/?id=26958&i=Excerpt%20from%20Introduction.html> (дата звернення: 12.05.2023).